

RESEARCH ARTICLE

Analyzing the Success of Iran's Sixth Development Plan from the Policy Evaluation Perspective (Exploration in the field of Research and Technology)

Mahdieh Farazkish

Assistant Professor of Science and Technology Policy, Department of Policy Evaluation & STI Monitoring Research, National Research Institute of Science Policy (NRISP), Tehran, Iran

Corresponding Author's Email: farazkish@nrisp.ac.ir

 <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.99824>

Received: 25 August 2024
Accepted: 22 November 2024

ABSTRACT

Claims that a particular policy has been "successful" are common in the political landscape of governments. However, few such claims are systematically justified with specific evidence. This article seeks to answer the question: "What are the valid reasons for the success or failure of a particular policy?" Based on this, the research and technology section of Iran's sixth development plan has been evaluated with a framework consisting of process, program, and politics (3p) dimensions. Qualitative research methodology based on process tracing and using the case study research strategy has tested the propositions of the analytical framework of triple flows in a specific context. The results indicate that the success rate of this macro-policy in the ten years from 2014 to 2023 is generally controversial-uncertain success (at a lower-than-average level). In conclusion, the challenges of policy success lack or achieved opportunities of policy success have presented.

Keywords: Policy Evaluation, Policy Success, Iran's Sixth Development Plan, Research and Technology Policies, Process Tracing.

Citation: Farazkish, Mahdieh (2024). Analyzing the Success of Iran's Sixth Development Plan from the Policy Evaluation Perspective (Exploration in the field of Research and Technology). *Iranian Journal of Public Policy*, 10 (4), 9-36.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.99824>

Published by University of Tehran.

This Work Is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مقاله پژوهشی

تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری)

مهديه فرازکيش ^{ID}

استاديار سياستگذاري علم و فناوري، فناوري و نوآوري، مؤسسه تحقيقات سياست علمي کشور، تهران، ايران

رایانامه نویسنده مسئول: farazkish@nrsp.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.99824>

تاریخ دریافت: ۴ شهریور ۱۴۰۳
تاریخ پذیرش: ۲ آذر ۱۴۰۳

چکیده

ادعاهایی مبنی بر اینکه سیاست خاصی «موفق» بوده است، در فضای سیاسی حکومت‌ها رایج است. با این حال، تعداد کمی از این ادعاها به طریق نظام‌مندی با ادله خاص قابل توجیه هستند. این مقاله به دنبال پاسخ به این ابهام است که: «دلایل متقن برای ارزیابی موفقیت یا شکست یک سیاست خاص کدامند؟» بر این اساس، برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری با چارچوبی متشکل از سه‌گانه درهم‌تنیده فرایندی، برنامه‌ای و سیاسی مورد ارزیابی قرار گرفته است. روش‌شناسی کیفی پژوهش مبتنی بر ردیابی فرایند است و با بهره‌گیری از راهبرد پژوهش مطالعه موردی، گزاره‌های چارچوب تحلیلی جریان‌های سه‌گانه را در یک بافتار خاص مورد آزمون قرار داده است. نتایج بیانگر آنست که میزان موفقیت احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور در بازه زمانی ده‌ساله ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۲، در مجموع در وضعیت موفقیت مناقشه‌آمیز-نامطمئن (یعنی در سطح کمتر از متوسط) قرار دارد. چالش‌های عدم موفقیت و فرصت‌های بهره گرفته شده در موفقیت این کلان‌سیاست نیز در بخش نتیجه‌گیری ارائه شده است.

واژگان کلیدی: ارزیابی سیاست، موفقیت سیاست، برنامه ششم توسعه کشور، سیاست‌های پژوهش و فناوری، ردیابی فرایند.

استناد: فرازکیش، مهديه (۱۴۰۳). تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری). فصلنامه سیاستگذاری عمومی، ۱۰ (۴)، ۳۶-۹.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.99824>

ناشر: دانشگاه تهران.

مقدمه

در حال حاضر یکی از تأثیرگذارترین سیاست‌های کلان کشور، احکام برنامه‌های توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است که با توجه به ویژگی خاص این برنامه در نقش‌آفرینی فرادستی و جهت‌دهی کلان زیرنظام‌های مختلف کشور حداقل به مدت پنج سال، به نوعی آینده کشور در گروهی موفقیت در اجرای این برنامه‌هاست. با این وجود به نظر می‌رسد ارزیابی برنامه‌ای در این سطح نمی‌تواند موضوعی ساده و تک‌بعدی باشد؛ چراکه در نگاه نخستین در چرخه سیاست‌گذاری، ذینفعان متعددی از نقطه آغازین یعنی دستورگذاری تا نقطه پایانی یعنی ارزیابی نتایج اجرایی در آخرین سال برنامه‌ریزی مشارکت دارند؛ مضاف بر اینکه سطح حکمرانی برنامه و نحوه تأثیرگذاری آن در تمامی شئون کشور نیز گویای گذر از دیدگاه ساده‌انگارانه به جنبه‌های ارزیابی موفقیت چنین سیاستی است؛ چنانچه در متون ارزیابی سیاست نیز شواهد این موضوع مورد تأکید قرار گرفته است. به تعبیر دیگر، «ارزیابی سیاست»^۱ فرایندی با مشارکت طیفی از بازیگران است که معمولاً توسط تشکل‌های غیردولتی انجام می‌شود و نتایج آن به صورت بیانیه‌های دولتی، سرمقاله‌های روزنامه‌ها، جلسات توجیهی غیردولتی و مقالات دانشگاهی به جامعه منعکس می‌شود. با این حال، به‌رغم تحلیل‌های مستمر و ادعاهایی که «سیاست موفقیت‌آمیز بوده است»، بسته شدن مقتدرانه پرونده موفقیت یک سیاست، ممکن است دشوار باشد (McConnell, 2010). از آنجائی که سیاست اغلب جناحی است، سیاست‌هایی که توسط برخی از بازیگران به عنوان موفقیت‌آمیز تلقی می‌شود، ممکن است توسط برخی دیگر به عنوان ناموفق معرفی شوند. با این وجود منطق حکم می‌کند که موفقیت کامل به ندرت برآورده می‌شود. برخی از کاستی‌ها یا شکست‌ها تقریباً در همه نوع سیاستی نمود دارند. بعضی کاستی‌ها کوچک و در حد تأخیر زمان انجام یا کاهش بودجه است، اما موارد قابل توجهی مانند هشدارهای عمومی، حاوی اطلاعات اشتباه و بالقوه تهدیدکننده زندگی افراد است. در این میان به نظر می‌رسد علم سیاست‌گذاری نیز فاقد چارچوب فراگیری است که به تحلیلگران اجازه دهد نتایج چندگانه سیاست‌ها را به‌گونه‌ای بررسی کنند که فراتر از شعارهای خام و دوگانگی موفقیت و شکست، نتیجه‌بخش باشد (Stone, 2002; Fischer, 2003). بر این اساس، در زمان کنونی که دولت‌ها با چالش‌های پیچیده و فزاینده اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، تحت عنوان شرایط VUCA (ناپایدار، نامطمئن، پیچیده و مبهم) روبرو هستند، به رویکردهای نظام‌مند حل مسئله و تفکر منسجم نیاز دارند. در حالی که این چالش‌ها با افزایش تقاضای شهروندان و بالا رفتن انتظارات ایشان، پراکندگی حوزه‌های دانشی، درک بالاتر از فساد، شکاف مهارتی، محدودیت‌های بودجه‌ای و کاهش اعتماد به نهادهای عمومی نیز همراه شده‌اند (OECD, 2018a)، درس‌آموخته‌های حاصل از تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که دلیل افزایش پیچیدگی، واگرایی ارزش‌ها و وابستگی فرایندها، ساختارها و بازیگران به یکدیگر، شناسایی پیامدها، تراز منافع و تعیین بردگان و بازندگان اجرای سیاست‌های دولت‌ها نیز دشوارتر شده است (OECD, 2018b)؛ لذا در چنین بافتاری، دولت‌ها باید نشان دهند که تصمیمات و سیاست‌های آن‌ها مبتنی بر شواهد و مدارک شکل گرفته، انتظارات واقع‌بینانه‌ای در مورد انتخاب‌های سیاستی مختلف دارند و منابع عمومی را به اندازه کافی مصرف می‌کنند. بنابراین، ارزیابی سیاست نقش مهمی برای اطمینان از دستیابی به این اهداف و همچنین جلوگیری از شکست سیاست‌ها دارد (Howlett, 2019). از یک سو، با ارزیابی عملکرد و نتایج سیاست‌ها، سیاست‌گذاران درک عمیق‌تری از مشکلات اصلی سیاست داشته و می‌توانند تصمیمات آگاهانه‌ای در مورد امکان‌سنجی ادامه سیاست یا شروع یک سیاست جدید اتخاذ کنند. بنابراین ارزیابی سیاست‌های دولت‌ها نه تنها به سلامت حکمرانی دولت کمک می‌کند بلکه می‌تواند به دولت‌ها در بهبود طراحی و اجرای سیاست‌های عمومی و تخصصی کمک کند که به نوبه خود به رفاه کشورها و شهروندان آنها منجر شود (OECD, 2017). همچنین ارزیابی سیاست به ارتقای پاسخگویی دولت، توسعه سازوکارهای یادگیری سیاستی و افزایش اثربخشی آن از طریق بهبود تصمیم‌گیری‌ها می‌انجامد (OECD, 2018b). از سوی دیگر، باید توجه داشت صرف‌نظر از قلمرو، سیاست‌گذاری دولت‌ها با ارزیابی سیاست کامل می‌شود. مفاهیم، اهداف و ارزش‌های

ارزیابی در تمام قلمروهای سیاستگذاری یکسان است اما در برخی بخش‌ها، روش‌ها و فنون خاصی طراحی شده است (سلطانی و طباطبائی، ۱۳۹۸). به عنوان مثال، دولت‌ها به‌طور تاریخی برای حوزه‌های مختلف مرتبط با توسعه علمی و فنی، سیاستگذاری نموده‌اند. نمونه‌های بارز این سیاستگذاری‌ها در تاریخ ثبت شده است. از جمله در قرن شانزدهم و در زمان هنری هشتم، انگلستان برای دستیابی به دانش تولید تانک‌های آهنی، ابزارهای سیاسی متعددی مانند مهاجرت نخبگان، خریدهای دولتی و انحصار موقت را مورد استفاده قرار داد؛ اما امروزه سیاستگذاری علم و فناوری به یکی از کارکردهای اصلی دولت‌ها تبدیل شده و شمار رو به رشد برنامه‌های ملی، منطقه‌ای و حتی جهانی، این قلمرو را به یکی از مهم‌ترین دامنه‌های سیاستگذاری تبدیل کرده است؛ لذا به همین روال بحث ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های این حوزه نیز در عالی‌ترین سطح وظایف دولت‌ها با دو هدف اصلی دیده می‌شود: (۱) پاسخگویی دولت نسبت به تعهدات و اهداف برنامه‌ریزی شده در برنامه‌های علم و فناوری و (۲) بهبود فرایند سیاستگذاری یا به عبارت دیگر سیاستگذاری بهتر دولت در این حوزه (Sanderson, 2002). مطالعات تطبیقی اخیر در خصوص رویکرد کشورهای مختلف به ارزیابی سیاست بیانگر آنست که (OECD, 2021):

- کشورها عموماً تعهد شدیدی نسبت به ارزیابی سیاست ابراز می‌کنند که به نگرانی مشترک برای درک و بهبود عملکرد و خروجی‌های دولت و همچنین ارتقای سیاستگذاری مبتنی بر شواهد و بهبود کیفیت خدمات ارتباط دارد؛
- ارزیابی سیاست بخشی از طیف وسیعی از اقداماتی است که برای اطمینان از اثربخشی و کارایی دولت تنظیم شده است؛ سایر موارد شامل نظارت، بررسی هزینه‌ها و مدیریت عملکرد است. این شیوه‌ها نه تنها مکمل یکدیگر هستند، بلکه ارزیابی سیاست نقش متمایزی نیز در ارائه شواهد معتبر برای تلاش‌های مختلف مدیریت عمومی مانند نظارت یا بودجه‌ریزی عملکرد دارد؛
- اغلب کشورها به یک تعریف رسمی معتبر برای ارزیابی سیاست در سطح کلان سیاستگذاری خود رسیده‌اند و ارزیابی‌های خود را بر آن مبنا سازمان‌دهی می‌کنند؛
- اگرچه تعاریف کشورها در مورد ارزیابی سیاست منعکس کننده ساختار نهادی آنهاست، اما عناصر مشترکی در همه این تعاریف وجود دارد، از جمله اینکه چه چیزی باید اندازه‌گیری شود (سیاست‌ها، برنامه‌ها، طرح‌ها، اصلاحات)، چرا ارزیابی باید انجام شود (اهداف)، چه زمانی ارزیابی باید صورت گیرد (پیشین یا پسین)، و بازیگران درگیر در ارزیابی کدامند؛
- رایج‌ترین معیارها برای ارزیابی برون‌دادها و پیامدها و پس از آن برای ارزیابی فرایندها و تأثیرات سیاست‌ها تدوین شده‌اند؛
- کشورها برای ارتقای ارزیابی سیاست در تمامی بخش‌های دولت با چالش‌های متعددی مانند استفاده محدود از نتایج ارزیابی در سیاستگذاری، فقدان راهبرد ارزیابی سیاست‌ها که رویکرد کلی دولت را ترویج می‌کند، دسترسی محدود به منابع انسانی (ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها) و فقدان یک رویکرد یکپارچه برای مدیریت شواهد و داده‌ها، مواجه هستند؛
- اتخاذ رویکرد نظام‌مند در ارزیابی سیاست با تکیه بر عناصر پشتیبان از لحاظ نهادینه‌سازی، کیفیت و کاربرد، به احتمال زیاد متضمن موفقیت ارزیابی در ارائه بازخوردهای مناسب به فرایند سیاستگذاری و ایجاد اطمینان برای استفاده از یافته‌های ارزیابی در تصمیم‌گیرندگان است.

با این مقدمه، زمانی که به بافتار سیاستگذاری ایران توجه می‌شود، جای چند موضوع کلیدی خالی به نظر می‌رسد؛ نخست اینکه در کشور به ندرت ارزیابی سیاست (در معنای عام آن) وجود دارد. چنانچه عناوین طرح‌هایی از این دست هم مشاهده می‌شود، اغلب در حد مقایسه و تحلیل روند شاخص‌های کمی است، لذا ارزیابی سیاست در حد گزارش عملکرد دوره‌ای تقلیل پیدا کرده است. نکته مهم‌تر آنکه حتی با اتخاذ چنین رویکردی بازخورد عملکرد قبلی در طراحی و اجرایی‌سازی اهداف و اقدامات جدید کمتر انعکاس می‌یابد. مضاف بر اینکه جریان‌سازی سیاسی نیز به شدت بر تلقی مثبت یا منفی از اجرای یک سیاست خاص در کشور تأثیرگذار است. بر این اساس به نظر می‌رسد جنبه‌های جدی ارزیابی سیاست که در مطالعات تطبیقی پیش‌گفته نیز بدان اشاره شد، در بافتار سیاستگذاری کشور مغفول مانده است. یکی از متأخرترین سیاست‌های کلان کشور، برنامه توسعه ششم کشور است. ویژگی خاص این کلان‌سیاست، استمرار آن در بازه‌های زمانی اغلب پنج‌ساله است، لذا نتایج ارزیابی سیاست‌های پیشین کاملاً

می‌تواند بر موفقیت سیاست‌های جدید تأثیرگذار باشد. بر این اساس و با توجه به گستره موضوعی این برنامه، در این پژوهش ارزیابی برنامه ششم توسعه کشور در بخش علم و فناوری مدنظر قرار گرفته است و بر اساس چارچوب بافتارگرایی که پویایی‌های سیاسی، برنامه‌ای و فرایندی این سیاست سطح کلان را مدل‌سازی کند، به دنبال پاسخ به این پرسش است: «برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری تا چه حد موفق بوده است؟» در ادامه، در بخش دوم این مقاله، پیشینه نظری موضوع و چارچوب چندبعدی ارزیابی سیاست منتخب این پژوهش معرفی می‌شود؛ سپس، در بخش سوم روش‌شناسی پژوهش و مراحل انجام آن تشریح و در بخش چهارم، مهمترین یافته‌های هر مرحله به همراه نتایج اعتبارسنجی پژوهش بیان می‌شود. در دو بخش پایانی نیز بحث و نتیجه‌گیری با تأکید بر مهم‌ترین درس‌آموخته‌های آن برای برنامه‌های توسعه‌ای بعدی و پیشنهاد‌های سیاستی پژوهش، تبیین می‌گردد.

پیشینه نظری و چارچوب مفهومی

ارزیابی سیاست نیازمند چارچوبی است که بر اساس آن طراحی ارزیابی، تحلیل داده‌ها و تفسیر نتایج، شکل می‌گیرد؛ لذا مستقیماً تحت تأثیر رویکرد مورد اتخاذ در ارزیابی سیاست، سطح ارزیابی سیاست و نوع ارزیابی بر اساس چرخه عمر مداخله سیاستی قرار می‌گیرد (Treasury, 2011)؛ لذا در ادامه برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های داخلی و نیز سیر تغییرات جریان مطالعات ارزیابی سیاست در متون بین‌المللی ارائه می‌شود که بر اساس آن چارچوب مفهومی این پژوهش در انتهای این بخش مورد تبیین قرار گرفته است.

پژوهش‌های ارزیابی سیاست در ایران

امامی میبیدی و اشتریان (۱۳۹۱) مطالعه‌ای با عنوان «طراحی نظام ارزیابی سیاست‌های عمومی در جمهوری اسلامی ایران» و با بهره‌گیری از رهیافت نهادی به طراحی نظام ارزیابی سیاست‌های عمومی در ایران انجام داده‌اند. این پژوهش ابتدا به صورت‌بندی مدل نهادی به عنوان پایه مفهومی طراحی نظام ارزیابی سیاست می‌پردازد و سپس بر اساس آن روش‌ها و مدل‌های مناسب برای هر نهاد را تجویز کرده و نقش‌ها و مسئولیت‌های نظام ارزیابی را تعیین می‌کند. در مدل نهادی چهار مؤلفه هدف ارزیابی، وظایف قانونی، حوزه سیاستی و ویژگی‌های سازمانی برای گزینش مدل ارزیابی ملاک عمل بوده و بر اساس آن در نظام ارزیابی سیاست پیشنهادی، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور از مدل‌های نظام اطلاعات مدیریت، پاسخگویی با تأکید بر پرداخت نتیجه‌گرا و حسابرسی نظام‌های اجتماعی، مرکز پژوهش‌های مجلس از مدل‌های تحلیل هزینه-فایده، تصمیم-تئوریک، هدف‌محور، آزمایش و موردپژوهی، دیوان محاسبات کشور از مدل تحلیل هزینه-فایده و مجمع تشخیص مصلحت نظام از مدل‌های پایش قانونی و نقد و خبرگی برای اجرای وظایف خود باید استفاده کنند. رضا مهدی (۲۰۱۵) پژوهشی با عنوان «ارزیابی سیاست‌های ملی علم و فناوری ایران» و با هدف ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری ایران (مشمول بر حوزه‌های نظام آموزش عالی، پژوهش و فناوری) با استفاده از روش گروه متمرکز (گروهی شامل ۱۰ نفر از متخصصان حوزه علم و فناوری کشور) انجام داده است. وی در این پژوهش سیاست‌های کلی علم و فناوری که توسط مقام معظم رهبری تصویب و ابلاغ گردیده را هم‌ارز با چهار سند بالادستی حوزه علم و فناوری مشتمل بر نقشه جامع علمی کشور، چشم‌انداز ۱۴۰۴، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های برنامه پنجم توسعه کشور، مورد ارزیابی کیفی و توصیفی قرار داده است. با توجه به اینکه داده‌های پیاده‌سازی سیاست‌های شش‌گانه مورد بررسی و ۳۴ زیرسیاست آن در دسترس نبوده است، ارزیابی انجام شده به گونه‌ای پیشینی و با توجه به برآورد شرایط عمومی کشور در زمان انجام پژوهش انجام شده است. ارائه نتایج این پژوهش به صورت گزاره‌های کلی است. بوشهری و باقری (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری: مورد کاوی به‌کارگیری نخبگان وظیفه در پروژه‌های تحقیقاتی» به ضرورت ارزیابی اثربخشی سیاست‌های کلان علم و فناوری اشاره داشته و فقدان ساختار، رویه و الگویی نظام‌مند برای ارزیابی و اصلاح سیاست‌های این حوزه را مورد انتقاد قرار می‌دهند. ایشان با تمرکز بر سیاست «به‌کارگیری

نخبگان وظیفه برای انجام پروژه‌های تحقیقاتی در صنایع و سازمان‌های دفاعی»، چارچوبی برای ارزیابی سیاست‌های علم، فناوری و نوآوری ارائه نموده و بر اساس این چارچوب با روش تحقیق تحلیل محتوا و مبتنی بر پیمایش پرسشنامه‌ای، ارزیابی سیاست موردنظر را از منظر اهداف، پیش‌فرض‌ها، طراحی، کفایت منابع اجرا، نتایج اجرای سیاست، انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که پیاده‌سازی این سیاست در حوزه‌های فنی و مهندسی نسبت به علوم انسانی با موفقیت بیشتری همراه بوده است و بر این اساس، پیشنهادهای برای بهبود سیاست مذکور ارائه می‌گردد. نوروزی و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان «طراحی فرایند ارزیابی پیشینی سازگاری نهادی سیاست‌های علم و فناوری» با تأکید بر ضرورت توجه به ارزیابی سیاست در چرخه سیاستگذاری، فرایندی پنج مرحله‌ای برای ارزیابی پیشینی سیاست‌های علم و فناوری در چرخه سیاست با استفاده از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد ارائه می‌دهند. ایشان با بررسی ادبیات موضوع، بیش از ده کلید واژه منتخب را جستجو نموده و در نهایت پس از انتخاب ۵۰ متن منتخب، کدگذاری‌های باز و محوری انجام داده و با استفاده از مصاحبه‌های هدفمند با خبرگان، فرایند ارزیابی پیشینی سازگاری نهادی را استخراج کرده‌اند. مراحل این فرایند پیشنهادی به ترتیب: دسته‌بندی گزینه‌های سیاستی، شناسایی جنبه‌های مهم نهادی در بافت چرخه سیاست در سه گام فرموله‌بندی، اجرا و ارزیابی، تعیین شاخص‌های اندازه‌گیری جنبه‌های مهم نهادی، تحلیل اثرات آتی سیاست و تصحیح ابزارهای سیاستی متناسب با نهادهای هدف هستند. امامی رضوی و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان «مدلسازی ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری زنان: موردکاوی حمایت از محققان زن در بخش پژوهش و فناوری» انجام داده‌اند که طی آن با مرور ادبیات موضوع و انجام دادن مصاحبه‌های خبرگی، ابعاد و مؤلفه‌های ارزیابی سیاست را به دست آورده و بر اساس آن مدل اولیه‌ای را پیشنهاد کردند. این مدل از طریق پرسشنامه خبرگی و با استفاده از آرای ۴۳ نفر از محققان زن و ۳۶ نفر از خبرگان سیاستگذاری مورد آزمون قرار گرفته و مدل نهایی در هفت بُعد (اهداف سیاست، پیش‌فرض‌های سیاست، تطابق نهادی، طراحی سیاست، اجرای سیاست، کفایت منابع و نتایج و پیامدها)، ۱۵ مؤلفه و ۴۱ شاخص جمع‌بندی شده است. روش تحقیق کاربردی، مقطعی، توصیفی، پیمایشی و آمیخته بوده که با تشکیل جدول‌های توزیع فراوانی و با استفاده از نرم‌افزار SPSS، تحلیل پرسشنامه و تعیین روابط بین متغیرها و پدیده‌ها صورت گرفته است. سلطانی و طباطبائیان (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «ارزیابی سیاست‌های علم، فناوری و نوآوری» مروری بر مفاهیم و مؤلفه‌های مختلف ارزیابی سیاست شامل ابعاد و معیارها، زمان‌بندی، روش‌ها و شاخص‌ها داشته و به تشریح اجزای فرایند ارزیابی سیاست پرداخته‌اند. ایشان در مطالعه خود نحوه تدوین ارزیابی‌پذیر سیاست را نیز تبیین نموده و در نهایت، مختصراً نمونه تجربه ارزیابی سیاست فناوری نانو در ایران را از جنبه ارزیابی‌پذیری بررسی کرده‌اند. عبدالحمید و پورعزت (۱۴۰۰) در مطالعه خود با عنوان «ارائه الگوی ارزشیابی موفقیت خطمشی‌های عمومی جمهوری اسلامی ایران» به دغدغه رفع ابهام موجود در مفاهیم ارزشیابی و موفقیت خطمشی، پرداخته و با این فرض که در شرایط موجود، ابهام قابل توجهی در شاخص‌های ارزیابی وجود دارد، ضمن بررسی مدل‌های موجود ارزشیابی موفقیت خطمشی‌های عمومی، درصدد تبیین شاخص‌های ناظر بر موفقیت عملکرد حکومت برآمده است. این پژوهش در قالب روش کیفی و با اتخاذ راهبردهای داده‌کاوی تحلیل محتوای قیاسی و تحلیل مضمون، در نهایت ۱۲۶ مؤلفه را بر اساس اجماع خبرگی (۱۹ نفر)، در قالب چهار مضمون کلی پیامدهای سیاسی (۲۷ مؤلفه)، پیامدهای توزیعی (۱۶ مؤلفه)، فراگرد (۳۱ مؤلفه)، و اهداف (۵۲ مؤلفه) جمع‌بندی کرده‌اند. بر اساس معرفی جریان‌های مطالعاتی مرتبط با موضوع ارزیابی سیاست و پژوهشگران فعال در این حوزه مطابق آنچه در بالا اشاره شد، موضوع ارزیابی سیاست در معنای عام آن و ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری در معنای خاص آن، موضوعی بسیار چالشی در ایران محسوب می‌شود؛ چرا که تقریباً می‌توان اذعان داشت این موضوع در دهه اخیر مورد توجه محققان داخلی قرار گرفته و پرداختن بدان نیز با بهره‌گیری از مطالعات بین‌المللی جهت‌گیری شده است. همچنین عمده پژوهش‌ها بر اساس یک موردکاوی مشخص و بر اساس ارزیابی سیاست تک‌بعدی شکل گرفته است. ضمن آنکه محدود مطالعات این حوزه نیز کمتر از دریچه ارزیابی موفقیت سیاست ورود محتوایی داشته‌اند و حداکثر به ارائه یک چارچوب نظری برای آن اکتفا کرده‌اند.

جریان‌های اصلی مطالعات نظری ارزیابی موفقیت سیاست

تا اواخر دهه ۲۰۰۰ میلادی، شش جریان اصلی در متون نظری ارزیابی سیاست از باب موفقیت یا شکست سیاست‌ها شناسایی شده‌اند (McConnell, 2010). گروه نخست مطالعات در حوزه علوم سیاسی و با محوریت نظریه‌های لاسول^۱ (۱۹۵۶، ۱۹۷۱) است که موفقیت سیاست را در گروهی بهبود اجتماعی^۲ (در معنای عام آن) می‌داند. وی «راهنمای معیارهای سیاست موفق» را به منظور ارتقای سطح توانمندی دانشمندان علوم سیاسی و سیاستگذاران در طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌ها، تدوین کرده است. معیارهای سیاسی به دلیل خارج بودن از دایره اختیارات پژوهشگران در تحلیل وی در نظر گرفته نشده‌اند، بنابراین شکست ناشی از تصمیمات سیاسی نیز در این مطالعات مغفول مانده است. نوشته‌های اوایل قرن معاصر نیز به نقش ارزیابی به‌عنوان فرایندی برای پالایش سیاست و یادگیری و ابزارها و تکنیک‌های دستیابی به آن تأکید دارند (Gupta, 2001; Weimer & Vining, 2005; Miller & Robbins, 2007). از نظر این گروه نویسندگان سیاست موفق سیاستی است که عدم توازن قدرت در گروه‌های اجتماعی را جبران کند، نابرابری‌ها را کاهش دهد و ذینفعان مختلف را در تدوین اهداف سیاست و ارزیابی نتایج آن مشارکت دهد (Pawson, 2006; Taylor & Balloch, 2005). گروه دوم مطالعات مبتنی بر نظریه مور^۳ (۱۹۹۵) در باب مفهوم ارزش عمومی شکل گرفته است. عموماً این نظریه را به عنوان پادزهری برای مقابله با فرضیه‌های رایج در مورد تمایل دولت به بوروکراسی بیهوده دانسته‌اند. چارچوب مثلث راهبردی مور متشکل از: ۱) تولید چیزهای با ارزش برای مشتریان و ذینفعان ۲) مشروعیت برای جذب منابع و اختیارات لازم از محیط سیاسی و ۳) امکان‌پذیری از نظر عملیاتی و اجرایی، راه‌حل موفقیت سیاست‌های بخش عمومی را با ایجاد ارزش عمومی پیشنهاد می‌کند (Moore, 1995). مور ارزش عمومی را تعریف نمی‌کند اما مطالعات موردی و بحث‌های بعدی نشان می‌دهد که ارزش عمومی چیزی شبیه یک مفهوم لغزنده است (Rhodes & Wanna, 2007, 2008; van Gestel et al., 2008; Steenhuisen & van Eten, 2008). اغلب نهادهای عمومی متعهد به ارائه ارزش‌های متعدد و اغلب متناقض هستند. بنابراین اگرچه در مطالعات مور تشخیص واضحی وجود دارد که ارزش عمومی به عنوان جایگزینی برای سیاست موفق در نظر گرفته می‌شود، اما هیچ نشانه‌ای از اینکه چگونه تحلیلگران ممکن است کمبودها یا تضادهای ارزش را بررسی کنند، وجود ندارد. لذا چارچوب جدیدی مورد نیاز است که به صورت نظام‌مند درجه موفقیت و شکست سیاست‌ها را تعیین کند (McConnell, 2010). گروه سوم مطالعات به عملکرد خوب در فرایند سیاست‌گذاری می‌پردازند. متون نظری این گروه در مورد مزایای طراحی سیاست (Schneider & Ingram, 1997)، مشورت و مشارکت عمومی (Gutmann & Thompson, 2004)، چانه‌زنی تدریجی (Lindblom, 1965)، تعریف مسئله (Bardach, 2009) و مهارت‌های افراد (Mintrom, 2003)، بحث کرده‌اند. از این دیدگاه، واژه موفقیت عملاً وجود ندارد، اما مفهوم کلی آن واضح است. فرایند خوب یا موفق (که برای مثال، ذینفعان را در گفت‌وگو سازی به منظور جلوگیری از مشکلات اجرایی و ایجاد مشروعیت سیاست‌ها درگیر می‌کند) منجر به برنامه‌های قابل اجرا و موفق می‌شود. با این حال، ماهیت آنچه فرایند سیاست‌گذاری موفق را تشکیل می‌دهد، می‌تواند به اندازه بهبود سیاست یا ارزش عمومی مورد بحث باشد. به عنوان مثال، مشورت و مشارکت عمومی به عنوان چیزی بیش از یک تمرین در مشروعیت بخشیدن به قدرت مسلط، مورد انتقاد قرار گرفته است (Bishop & Davies, 2002). چهارمین گروه از مطالعات نظری موفقیت سیاست، بر جنبه‌های سیاسی و پیامدهای آن در موفقیت سیاسی افراد و احزاب، تمرکز دارند. در این رویکرد ماهیت موفقیت تقریباً همیشه ضمنی است، زیرا پیمان‌نامه‌ها، قوانین اساسی و سیاست‌های واقعی به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که برنامه‌های سیاستی باید در جهت منافع عمومی به تصویر کشیده شوند و در مقابل؛ آرمان‌های انتخاباتی، منافع نخبگان یا جاه‌طلبی‌های حزبی را دنبال نکنند (Edelman, 1977). بنابراین این گروه از مطالعات، موفقیت سیاست را بر حسب توانایی در ایجاد منافع برای بازیگران یا گروه‌های سیاسی خاص ارزیابی می‌کند. گروه پنجم مطالعات، تمرکز صریح بر موفقیت

1. Lasswell
2. Societal Betterment
3. Mark Moore

سیاست‌ها را موضوعی حاشیه‌ای دانسته و اصل موضوع را در تحلیل شکست قرار می‌دهد. کِر^۱ (۱۹۷۶) در مقاله‌ای با عنوان «منطق سیاست و سیاست‌های موفق^۲» استدلال کرد از آنجائی که سیاست‌ها می‌توانند به دلیل اجرای ناقص شکست بخورند یا به هدف مورد نظر یا توجیه‌های خود دست نیابند، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت زمانی که سیاست‌ها شکست نخورده‌اند، در واقع موفق بوده‌اند. اینگرام و مان^۳ (۱۹۸۰) نیز در کتاب خود با عنوان «چرا سیاست‌ها موفق می‌شوند یا شکست می‌خورند؟^۴»، به طور مشابهی شکست سیاست‌ها را محور مباحث خود قرار دادند. استوارت ناگل^۵ (۱۹۸۰) موفقیت را در مقدمه سرمقاله خود به عنوان «دستیابی به اهداف و به حداکثر رساندن منافع منهای هزینه‌ها» تعریف کرد. بوونز و همکاران^۶ (۲۰۰۱a) به همین ترتیب استدلال می‌کنند که موفقیت دو بعد دارد؛ بعد اول برنامه‌ای است و اثربخشی، کارایی و تاب‌آوری سیاست خاصی ارزیابی می‌شود (Bovens et al., 2001a). بعد دوم سیاسی است و شیوه سیاستگذاری در عرصه سیاسی ارزیابی می‌شود (Bovens et al., 2001b). برخی پژوهشگران نیز به عدم شکست (Bovens et al., 2001c)، موفقیت ترکیبی (O'Neill & Primus, 2005) و موفقیت نسبی (Pollack, 2007) اشاره می‌کنند، اما این عبارات معمولاً موقتی و برای توصیف موارد خاص هستند و در چارچوب گسترده‌تری که بتواند تنوع نتایج حاصل از سیاست‌ها را به تصویر بکشد، قرار نمی‌گیرند. در نهایت؛ گروه ششم، پژوهش‌های گسترده‌ای است که پیرامون شکست سیاست به وجود آمده است، از جمله ناکامی‌های سیاستی^۷ (Bovens & Hart, 1996)، رسوایی‌های سیاستی^۸ (Thompson, 2000)، بحران‌های سیاستی (Boin et al., 2005) و فاجعه‌های سیاستی^۹ (McEntire, 2007).

چارچوب مفهومی ارزیابی موفقیت سیاست

از دهه ۲۰۱۰ میلادی، مسیر مطالعات این حوزه به سمت ترکیب جریان‌های قبلی پیش رفته است. یکی از کامل‌ترین چارچوب‌های ارزیابی موفقیت سیاست پیشنهاد شده توسط مک‌کانل^{۱۰} (۲۰۱۰) با محوریت سه بعد سیاست مشتمل بر ابعاد فرایندی، برنامه‌ای و سیاسی است که بعدها توسط گوپال^{۱۱} (۲۰۲۱) با چارچوب جریان‌های چندگانه^{۱۲} تکمیل شده است. بر اساس این چارچوب، موفقیت یا شکست سیاست بر اساس برآورد موفقیت یا شکست در این سه بعد (به شرح ذیل) تعیین می‌شود (Goyal, 2021):

الف. موفقیت فرایندی: اثربخشی فرایند طراحی (تعریف مسئله و تعیین گزینه‌های سیاستی محتمل)، فرایند تصمیم‌گیری در مورد گزینه‌های سیاستی و فرایند پیاده‌سازی برنامه‌های سیاستی است. مهم‌ترین معیارهای ارزیابی موفقیت فرایندی عبارتند از: نوآوری نمادین، ائتلاف در حمایت از سیاست، مشروعیت بخشی به فرایند، پیاده‌سازی هم‌سو با اهداف سیاستی و کمینه‌سازی مخالفت با فرایند (Bovens, 2010; Marsh & McConnell, 2010a, 2010b)؛

ب. موفقیت برنامه‌ای: ناظر بر پرداختن به یک مسئله «درست» از طریق یک سیاست کارا است. معیارهای اصلی ارزیابی موفقیت برنامه‌ای عبارتند از: رعایت موازین حوزه سیاستی، ایجاد منافع برای حوزه انتخابیه، تحقق پیامدهای مورد هدف و کمینه‌سازی مخالفت با برنامه (Vedung, 2006)؛

1. Kerr
2. The Logic of Policy and Successful Policies
3. Ingram & Mann
4. Why Policies Succeed or Fail
5. Stuart Nagel
6. Bovens et al.
7. Policy Fiascos
8. Policy Scandals
9. Policy Disasters
10. McConnell
11. GOYAL
12. Multiple Streams Framework (MSF)

ج. موفقیت سیاسی: تصدیق صریح آنست که پیامدهای سیاسی نیز در موفقیت سیاست، محوری هستند. معیارهای ارزیابی موفقیت سیاسی عبارتند از: تأثیرگذاری بر شهرت سیاستگذار و انتخاب مجدد ایشان، حفظ ارزش‌های دولت، توانایی کنترل برنامه‌سیاستی و میزان مخالفت با منافع سیاسی (Bovens et al., 2002).

البته باید توجه داشت برای پیش‌بینی موفقیت سیاست و اطلاع‌رسانی پیشینی به سیاستگذار به جای پسینی، باید فراتر از صرفاً شناسایی برآورد موفقیت ابعاد فوق پیش رفته و بتوان موفقیت سیاست را کاملاً توضیح داد. موضوعی که در ادبیات حوزه مغفول مانده و به ندرت پژوهشی: (۱) رابطه میان فرایند سیاستگذاری و نتایج آن را به صورت نظام‌مند بررسی کرده است؛ فقط در برخی مطالعات حوزه طراحی سیاست (Bali et al., 2019) و یادگیری سیاستی (Compton & Hart, 2019b) به نقش فرایند سیاستگذاری در نتایج آن اشاره شده است اما در تبیین دقیق چگونگی دستیابی به موفقیت سیاست، شواهدی ارائه نشده است یا (۲) نقش زمان در پویایی ابعاد موفقیت سیاست را تحلیل کرده است فقط در برخی مطالعات به موقتی بودن موفقیت در ابعاد سیاست (فرایندی، برنامه‌ای و سیاسی) اشاره شده است (Compton & Hart, 2019a). بنابراین، درک اینکه چرا و چگونه موفقیت فرایند، برنامه‌ای و سیاسی در طول زمان متفاوت هستند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند، جهت بررسی و پیش‌بینی تغییرات زمانی موفقیت سیاست ضروری است. گویال (۲۰۲۱) از تلفیق مدل ابعاد سه‌گانه موفقیت سیاست با «چارچوب جریان‌های چندگانه»^۱ (از مدل‌های تصمیم‌گیری سازمانی که در حوزه دستورگذاری سیاست^۲ استفاده شده است)، برای تحلیل موفقیت سیاست استفاده کرده است. در این چارچوب، تنظیم دستور کار به عنوان تعامل میان سه جریان نسبتاً مستقل در نظر گرفته می‌شود: مسئله، سیاست و سیاسی^۳. جریان مسئله نشان‌دهنده درک نخبگان از شرایط اجتماعی بر اساس شاخص‌ها، رویدادهای متمرکز و بازخورد خط‌مشی‌های پیشین است. جریان سیاست تکامل جایگزین‌های سیاستی را به‌عنوان «جهش» و «بازترکیب» سیاست اولیه و بر اساس معیارهای انتخابی مانند امکان‌سنجی فنی، تدوam مالی و مقبولیت ارزشی، به تصویر می‌کشد. جریان سیاسی تحت تأثیر فعالیت گروه‌های ذی‌نفع، ایدئولوژی‌های حزبی، نظام اداری و قانون‌گذاری، و خلق و خوی عمومی جامعه قرار دارد. پیش از این، مطالعات کینگ‌دان^۴ (۱۹۹۵) مشخص نمود که دستورکار سیاست زمانی تعیین می‌شود که کارآفرینان سیاستی (بازیگرانی که مایل به سرمایه‌گذاری از منابع خود همچون زمان، انرژی، شهرت و گاهی اوقات پول، به امید تأثیر در آینده هستند) از پنجره‌های فرصت برای پیوند مشترک این سه جریان استفاده می‌کنند. البته باید توجه داشت این پیوند می‌تواند به دفعات در طی فرایند سیاستگذاری گسسته یا پیوسته شود (Fowler, 2020). پژوهش‌های بعدی با مدل‌سازی سه وضعیت در پیوند مشترک بین جریان‌ها (بدون پیوند، پیوند جزئی، پیوند کامل)، به شناسایی ماهیت آن پرداخته و سه نوع پیوند جزئی^۵ را تشخیص داده‌اند (Dolan, 2021):

- پیوند نوع اول: مسئله حائز اهمیت و گزینه سیاستی وجود دارد اما خواست سیاسی وجود ندارد؛
- پیوند نوع دوم: گزینه سیاستی و خواست سیاسی وجود دارد اما مسئله حائز اهمیت وجود ندارد؛
- پیوند نوع سوم: مسئله حائز اهمیت و خواست سیاسی وجود دارد اما گزینه سیاستی وجود ندارد.

بینش حاصل از تحلیل وضعیت جریان‌ها و پیوند جزئی آنها در طی فرایند سیاستگذاری می‌تواند در پیش‌بینی نوع پنجره فرصت سیاستی مفید باشد. برای مثال، با ظهور یک پنجره فرصت در جریان مسئله، چالش اصلی این است که قبل از بسته شدن دوباره پنجره، راه‌حلی برای آن مسئله پیدا شود (Boscarino, 2009). در مقابل، با باز شدن یک پنجره فرصت در جریان سیاسی، تطبیق مسئله با یک راه‌حل از پیش تعیین شده می‌باید در دستور کار قرار گیرد (Fowler, 2020). بر اساس این منطق، تحلیل موفقیت سیاست از منظر سه بُعد پیش‌گفته به شرح ادامه قابل انجام است. در بُعد فرایندی، چنانچه پیش از این ذکر شد، معیارهای موفقیت عبارتند از: نوآوری نمادین، ائتلاف در حمایت از سیاست، مشروعیت‌بخشی به فرایند، پیاده‌سازی هم‌سو با اهداف سیاستی و

1. The Multiple Streams Framework (MSF)
 2. Policy Agenda-Setting
 3. Problem, Policy & Politics (3P)
 4. Kingdon
 5. Partial Coupling

کمینه‌سازی مخالفت با فرایند. دورانت و دیهل^۱ (۱۹۸۹) نوآوری در ایده‌پردازی سیاست را تحت تأثیر ویژگی‌های جریان سیاسی مانند میزان کنترل نظام حکمرانی، ساختار تصمیم‌گیری و ثبات (یا ناثباتی) سیاسی می‌دانند. علاوه بر این، ایجاد ائتلاف به ماهیت چندمعنایی ایده سیاسی، فعالیت‌های کارآفرین سیاسی و کارآفرین سیاسی و دخالت دولت در این فرایند وابسته است. به همین ترتیب، مشروعیت‌بخشی با ویژگی‌هایی همچون مطابقت با قانون اساسی، تناسب اجتماعی، نمایندگی و عدالت رویه‌ای شکل می‌گیرد که با نظام سیاسی پیوند تنگاتنگی دارند (Beland & Cox, 2016; Herweg et al., 2015; Sætren, 2016; Servent & MacKenzie, 2017). همچنین، زهاریادیس و اگزاداکیلیوس^۲ (۲۰۱۶) در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که به‌رغم پیوند موفقیت‌آمیز در مرحله تصمیم‌گیری، اجرای سیاست می‌تواند تحت یک انحصار متمرکز و ارتباطات سیاسی ناسازگار، با شکست مواجه شود. بنابراین، اگرچه موفقیت فرایندی بدون شک و در درجه دوم، تحت تأثیر جریان مسئله است، اما در درجه اول، پیوند میان جریان سیاسی و جریان سیاسی تعیین‌کننده خواهد بود. براساس این بحث، می‌توان گزاره‌های زیر را در نظر گرفت:

– گزاره ۱. موفقیت فرایندی زمانی محتمل‌تر است که جریان سیاسی و جریان سیاسی حداقل به صورت جزئی پیوند دارند (پیوند جزئی نوع دوم)؛

– گزاره ۲. در پیوند جزئی نوع سوم (فقط جریان مسئله و جریان سیاسی پیوند دارند)، بسیار محتمل است که شکست فرایندی اتفاق بیفتد.

در بُعد برنامه‌ای، همانطور که در بخش قبل گفته شد، معیارهای موفقیت عبارتند از: رعایت موازین حوزه سیاسی، ایجاد منافع برای حوزه انتخابیه، تحقق پیامدهای مورد هدف و کمینه‌سازی مخالفت با برنامه. تحقق معیارهای حوزه سیاست شامل امکان‌پذیری فنی، تداوم مالی و مقبولیت ارزش، ضرورتی برای بقای جایگزین‌ها در جریان سیاست است. علاوه بر این، اینکه آیا این برنامه به نفع گروه هدف است یا خیر، با تأثیر آن بر شرایط اجتماعی زیربنایی (به عنوان مثال در جریان مسئله) تعیین می‌شود. همچنین، دستیابی به اهداف برنامه‌ای نه تنها تابعی از عملیاتی‌سازی، بلکه به تطبیق راه‌حل سیاسی با پنجره فرصت مسئله درست، انتخاب هدف سیاسی صحیح، تضمین سازگاری طراحی سیاست با رفتار هدف، صحت نظریه تغییر و میزان جاه‌طلبی سیاسی بستگی دارد. نقش کارگزار مسئله و کارآفرین سیاسی نیز در این بخش می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد. مخالفت با برنامه را نیز در صورت وجود، می‌توان از طریق نظارت مناسب (از طریق شاخص‌های جریان مسئله و یادگیری سیاسی) به حداقل رسانید. بنابراین، بدون تضعیف تأثیر درجه دو جریان سیاست بر موفقیت برنامه‌ای می‌توان چنین فرض کرد:

– گزاره ۳. موفقیت برنامه‌ای زمانی محتمل‌تر است که جریان مسئله و جریان سیاسی حداقل به صورت جزئی پیوند دارند (پیوند جزئی نوع اول)؛

– گزاره ۴. در پیوند جزئی نوع دوم (فقط جریان سیاسی و جریان سیاسی پیوند دارند)، بسیار محتمل است که شکست برنامه‌ای اتفاق بیفتد.

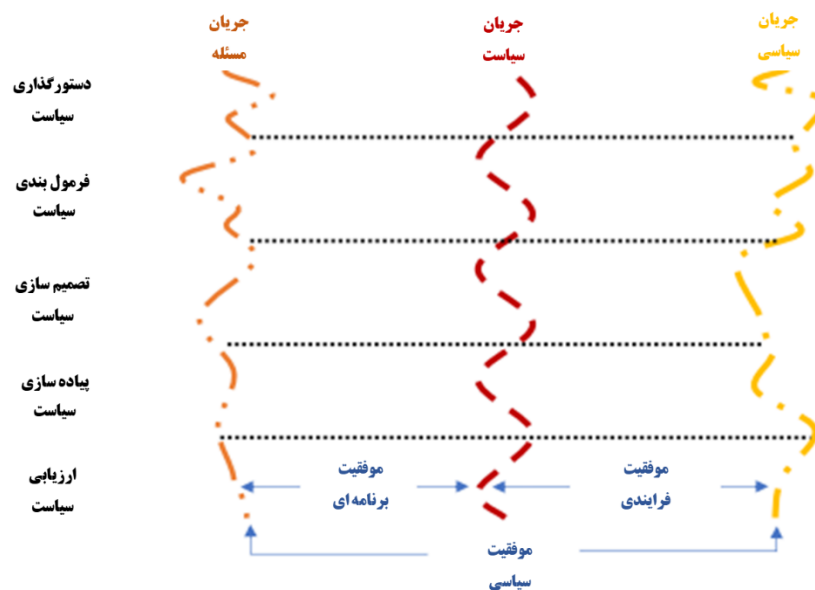
در بُعد سیاسی، همان‌طور که پیش از این تأکید شد، مؤلفه‌های موفقیت سیاسی عبارتند از: تأثیرگذاری بر شهرت سیاستگذار و انتخاب مجدد ایشان، حفظ ارزش‌های دولت، توانایی کنترل برنامه سیاسی، میزان مخالفت با منافع سیاسی. اولین مؤلفه به برجستگی سیاسی سیاست، تأثیر آن بر جو عمومی جامعه و توانایی دولت در اجتناب از سرزنش یا ادعای اعتبار (احتمالاً از طریق یادگیری سیاسی)، بستگی دارد. این موارد امکان گردش سیاسی و اداری را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تداوم ارزش‌های دولت را نیز تعیین می‌کنند. علاوه بر این، حفظ کنترل بر پویایی دستور کار مستلزم پیش‌بینی و خنثی‌سازی پنجره‌های فرصت در جریان مسئله یا جریان سیاست و ممانعت از دسترسی ناراضی به جایگاه متفاوتی است. معیار آخر، مخالفت سیاسی با سیاست، بر اساس

1. Durant & Diehl
2. Zahariadis & Exadaktylos
3. Proposition

توزیع پیش‌بینی شده، درک شده، یا واقعی هزینه و منفعت سیاست و به عبارت دیگر، توازن منافع و تحرک متقابل کسانی که از نتایج ناراضی هستند، شکل می‌گیرد. ماهیت این بحث را می‌توان از طریق گزاره‌های زیر خلاصه کرد:

- گزاره ۵. موفقیت سیاسی زمانی محتمل‌تر است که جریان مسئله و جریان سیاسی حداقل به صورت جزئی پیوند دارند (پیوند جزئی نوع سوم)؛
- گزاره ۶ در پیوند جزئی نوع اول (فقط جریان مسئله و جریان سیاستی پیوند دارند)، بسیار محتمل است که شکست سیاسی اتفاق بیفتد.

در شکل ۱ تناظر سه جریان پیش‌گفته در موفقیت سیاست نمایش داده شده است.

شکل ۱. شمایی ساده شده از موفقیت سیاست از طریق چارچوب جریان‌های چندگانه (Goyal, 2021). (کارآفرینی سیاستی، پنجره‌های فرصت و پیوندها برای سهولت تجسم در شکل نشان داده نشده‌اند.)

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس روش‌شناسی کیفی مبتنی بر ردیابی فرایند^۱ و با استفاده از راهبرد پژوهش مطالعه موردی بر اساس چارچوب توسعه یافته توسط گویال (۲۰۲۱)، گزاره‌های پیش‌گفته را در یک بافتار خاص مورد آزمون قرار داده است. روش‌های گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی بوده و ابزار آن اسناد و مدارک و مصاحبه- پرسشنامه با خبرگان حوزه است. بر این اساس، این بخش در سه مرحله به شرح ادامه ارائه می‌شود: (۱) انتخاب مطالعه موردی (۲) فرایند گردآوری داده و (۳) روش ردیابی سیاست.

انتخاب مطالعه موردی

لایحه قانون برنامه ششم توسعه کشور در سال ۱۳۹۵ مشتمل بر ۳۵ ماده تقدیم مجلس شورای اسلامی شد و نهایتاً در سال ۱۳۹۵ با ۱۲۴ ماده در مجلس شورای اسلامی تصویب و ابلاغ شد. این قانون برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ (تمدید تا پایان سال ۱۴۰۲) بوده است. با توجه به اهمیت این کلان‌سیاست ملی در راهبردی نظام علم و فناوری کشور، مطالعه موردی «سیاست‌های پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور» به عنوان

نمونه‌های از تنوع در موفقیت سیاست، از لحاظ زمان و ابعاد در این پژوهش انتخاب شده است؛ ضمن اینکه تحلیل موفقیت این سیاست متأخر پایان یافته، بر برنامه‌های بعدی می‌تواند به شدت تأثیرگذار و درس‌آموز باشد. در قانون برنامه ششم توسعه، ماده ۴ قانونی به حوزه پژوهش و فناوری با اولویت‌های «حمایت و تأمین مالی پژوهش و فناوری»، «تکریم نخبگان و ارتقای نیروی انسانی در پژوهش و فناوری»، «شفاف‌سازی و جلوگیری از موازی‌کاری‌های پژوهشی، تجاری‌سازی و کاربست پژوهش و فناوری (ارتباط با صنعت)» پرداخته است. یک ماده قانونی، یعنی ماده ۶۶، نیز اهداف کمی را با اولویت «توسعه پژوهش و نشر دستاوردهای علمی» در طول سال‌های برنامه تبیین کرده است. در جدول ۱ اولویت‌ها و مواد مربوطه حوزه پژوهش و فناوری، سازوکار اجرایی-سازي، تناظر با سیاست‌های ابلاغی برنامه ششم توسعه ارائه شده است (نصری و فرازکیش، ۱۴۰۰).

جدول ۱. اولویت‌ها، مواد مربوطه، سازوکار اجرایی‌سازی و تناظر با سیاست‌های ابلاغی برنامه ششم در حوزه پژوهش و فناوری

اولویت‌های اصلی	مواد مربوطه	سازوکار اجرایی‌سازی	تناظر با سیاست‌های ابلاغی
حمایت و تأمین مالی پژوهش و فناوری	ماده ۶۴- بند ب	دستورالعمل اجرایی ماده ۵۶ قانون الحاق	بند ۸۰؛ و بند ۷۷-۱
	ماده ۶۴- بند ب-تبصره ۱	آئین‌نامه اجرایی ستاپ	بند ۸۰؛ و بند ۷۷-۱
	ماده ۶۴- بند پ	آئین‌نامه اجرایی ماده ۶۴-بند پ	بند ۸۰
	ماده ۶۴- بند ج	آئین‌نامه اجرایی ماده ۶۴-بند ج	
	ماده ۶۶- شاخص مربوط به اعتبارات پژوهش و فناوری	-	
تکریم نخبگان و ارتقاء نیروی انسانی در پژوهش و فناوری	ماده ۶۴- بند ث	سند راهبردی کشور در امور نخبگان	-
	ماده ۶۶- شاخص مربوط به تعداد پژوهشگران	-	-
شفاف‌سازی و جلوگیری از موازی‌کاری‌های پژوهشی، تجاری‌سازی و کاربست پژوهش و فناوری (ارتباط با صنعت)	ماده ۶۴- بند ت	آئین‌نامه اجرایی ماده ۶۴-بند ت	بند ۸۰
	ماده ۶۴- بند خ	سند جامع مالکیت فکری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	
	ماده ۶۶- شاخص مربوط به تعداد ثبت اختراع	-	-
توسعه پژوهش و نشر دستاوردهای علمی	ماده ۶۶- برخی شاخص‌های جدول ۱۳	-	بندهای ۷۴ و ۷۹

فرایند گردآوری داده

داده‌های این تحلیل از منابع مختلف جمع‌آوری شده است. از جمله ۹ مصاحبه نیمه‌ساختار یافته با خبرگان انجام شده و ۲۳ مصاحبه-پرسشنامه از این مجموعه خبرگانی اخذ شده است تا اطلاعات لازم را در مورد فرایند سیاست‌گذاری این قانون، حاصل شود. با توجه به موضوع پژوهش، جامعه مخاطب خبره آن متشکل از افراد ذکر شده در جدول ۲ هستند.

جدول ۲. ویژگی‌های خبرگان مشارکت‌کننده در این پژوهش

ردیف	سازمان	سمت سازمانی	تخصص	تعداد افراد	میانگین سابقه کاری مرتبط
گروه الف. سیاستگذاران و برنامه‌ریزان نظام پژوهش و فناوری در سطح نهادهای حاکمیتی کشور					
۱	کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس	عضو کمیسیون	مدیریت آموزش عالی	۲	۱۰ سال
۲	کمیسیون علمی، فناوری و هوشمندسازی	عضو کمیسیون	سیاست‌گذاری علم و فناوری	۱	۱۳ سال
۳	شورای عالی انقلاب فرهنگی	عضو شورا	ارزیابی علم و فناوری	۱	۱۲ سال
۴	شورای عالی عتف	عضو کمیسیون‌های شورا	سیاست‌گذاری علم و فناوری / مدیریت فناوری	۳	۸ سال
۵	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مدیرکل	مدیرکل	۲	۷ سال
۶	معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان	معاون / مشاور معاون	مدیریت فناوری	۲	۶ سال
۷	بنیاد ملی نخبگان	معاون مدیرکل	مدیریت آموزش عالی	۱	۱۴ سال
۸	صندوق نوآوری و شکوفایی	معاون	سیاست‌گذاری علم و فناوری	۱	۱۱ سال
۹	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	مدیرکل	مدیرکل	۱	۱۰ سال
مجموع گروه الف					حدود ۹ سال

ردیف	سازمان	سمت سازمانی	تخصص	تعداد افراد	میانگین سابقه کاری مرتبط
گروه ب. اعضای هیئت علمی و پژوهشگران دارای تخصص در زمینه سیاست‌گذاری و ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری					
۱	دانشگاه‌های منتخب شامل شهید بهشتی، تهران، علامه طباطبایی و تربیت مدرس	اعضای هیئت علمی منتخب	سیاست‌گذاری علم و فناوری / مدیریت فناوری / مدیریت دولتی / حکمرانی علم و فناوری / مدیریت آموزش عالی	۷	۱۵ سال
۲	مؤسسه‌های پژوهشی منتخب شامل مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و مرکز پژوهش‌های مجلس	اعضای هیئت علمی و پژوهشگران منتخب	سیاست‌گذاری علم و فناوری / مدیریت فناوری / مدیریت دولتی / مدیریت آموزش عالی	۴	۱۲ سال
مجموع گروه ب					
گروه ج. دست‌اندرکاران محتوایی و اجرایی مشارکت‌کننده در تدوین پیش‌نویس احکام بخش پژوهش و فناوری قانون برنامه ششم					
۱	شورای عالی عفت	کارشناس	مدیریت فناوری / مهندسی صنایع	۲	۸ سال
۲	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	کارشناس	مدیریت آموزش عالی / مدیریت فناوری	۲	۱۱ سال
۳	معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان	کارشناس	سیاست‌گذاری علم و فناوری / مدیریت فناوری	۲	۷ سال
۴	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	کارشناس	مدیریت فناوری	۱	۹ سال
مجموع گروه ج					
جمع کل					

همچنین فرایند نظرسنجی خبرگان در چند گام به شرح ذیل انجام شده است:

- الف. تدوین پرسشنامه ارزیابی موفقیت سیاست پژوهش و فناوری برنامه توسعه ششم کشور؛
- ب. هماهنگی با خبرگان شناسایی شده^۱ جهت مشارکت در این طرح و پاسخ به مصاحبه- پرسشنامه (از تاریخ ۱۴۰۱/۱۲/۶ لغایت ۱۴۰۲/۳/۲۸ و اخذ ۲۳ پرسشنامه پاسخ داده شده از مجموعه ۴۲ پرسشنامه ارسال شده)؛
- ج. برگزاری ۹ جلسه مصاحبه ساختاریافته تکمیلی (در مواردی که افراد نیاز به توضیحات تکمیلی درباره موضوع و پرسشنامه ارسالی داشتند یا فرصت کافی جهت پاسخ به پرسشنامه ارسالی نداشتند)؛
- د. غربالگری داده‌های پرسشنامه‌ها و تجمیع داده‌های گردآوری شده؛
- ه. تجمیع نکات و توضیحات مستخرج از پرسشنامه‌ها و غربالگری و طبقه‌بندی آنها به منظور درج در جایگاه مناسب آن در فرایند ردیابی سیاست.

اگرچه چنین مصاحبه‌هایی به کشف پویایی سیاست کمک می‌کند (Paquet, 2015)، در عین حال می‌تواند سوگیری ایجاد کند و ممکن است روایت افراد به جای روایت واقعی ارائه شود (Meijerink & Huitema, 2010). این محدودیت از طریق استفاده از منابع اطلاعاتی دیگری مورد توجه قرار گرفت. همچنین، پژوهش‌های منتشر شده و اسناد سیاستی مربوطه در فصل بهار ۱۴۰۳ از وبگاه‌های تخصصی، ملی و دستگاهی درگیر در سیاست‌گذاری علم و فناوری کشور جمع‌آوری شدند تا اطلاعات بافتاری در این بخش به دست آید.

روش ردیابی سیاست

فرایند سیاست‌گذاری با استفاده از روش ردیابی فرایند بر اساس معیارهای ارزیابی پیش‌گفته، بررسی شده است. ردیابی فرایند یکی از روش‌های علوم اجتماعی برای تحلیل تغییر و روابط علیت است که شامل بازسازی زنجیره وقایعی است که از یک علت به یک نتیجه منتهی می‌شوند (Morgan, 2016). با استفاده از این روش، نظریه مورد نظر از طریق مقایسه انتظارات با مفاهیم قابل مشاهده در یک مطالعه بافتاری خاص، مورد آزمایش قرار می‌گیرد. چنانچه اشاره شده، برای انجام چنین تحلیلی داده‌های موردنظر از منابع ذکر شده استخراج شده است. سپس، این داده‌ها را به ترتیب زمانی مرتب و توالی رویدادها را در طی فرایند سیاست‌گذاری استخراج شده است. مضاف بر اینکه رویدادها و نتایج آن براساس اینکه به کدام بُعد پویایی مسئله، سیاست یا سیاسی مرتبط

۱. تکمیل فهرست خبرگان به روش گلوله برفی انجام شده است.

هستند، دسته‌بندی شده‌اند. توصیف معیارهای مرتبط یا بازخورد سیاستی نیز انجام شده است؛ به عنوان مثال، اطلاعات مربوط به فعالیت‌های طراحی تحت جریان سیاست طبقه‌بندی شده یا داده‌های مربوط به تصمیم‌گیری‌های دولت، فعالیت گروه‌های ذی‌نفع، یا فضای عمومی جامعه ذیل جریان سیاسی، تحلیل شده است. بر این اساس، رابطه میان بافتار و بازیگر در هر رویداد و همچنین رابطه میان رویدادها برای بازسازی فرایند سیاست، بررسی گردیده است.

یافته‌های پژوهش

ارزیابی موفقیت سیاست مبتنی بر چارچوب جریان‌های چندگانه (شکل ۱) در بازه زمانی سال ۱۳۹۳ (آغاز طراحی احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور) لغایت ۱۴۰۲ (پایان قانونی اجرای احکام برنامه ششم توسعه کشور)، با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده برای تحلیل میزان تحقق هر معیار در هر بعد از موفقیت سیاست، تحلیل گردیده و بر این اساس مهم‌ترین یافته‌های پژوهش در ادامه ارائه شده است.

موفقیت فرایندی برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری

چنانچه در جدول ۳ مشاهده می‌شود، بر اساس شواهد مستند و نتایج مصاحبه-پرسشنامه‌ها، موفقیت فرایندی در معیارهای «انتشار سیاست» و «مشروعیت‌دهی به فرایند سیاست‌گذاری»، در سطح برگشت‌پذیر؛ در معیارهای «نوآوری نمادین سیاست» و «پیاده‌سازی هم‌جهت با اهداف سیاستی»، در سطح مناقشه‌آمیز؛ و در معیارهای «اتتلاف در حمایت از سیاست» و «کمینه‌سازی مخالفت فرایندی»، در سطح نامطمئن، برآورد شده است. بدین ترتیب با فرض وزن یکسان معیارهای موفقیت فرایندی، سطح موفقیت فرایندی بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور، در مجموع مناقشه‌آمیز نشان داده شده است.

جدول ۳. خلاصه یافته‌های موردکاوی ارزیابی موفقیت فرایندی بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور

نتایج تحلیل موفقیت فرایند					معیارهای ارزیابی
موفقیت کامل	موفقیت نامطمئن ^۲	موفقیت مناقشه‌آمیز ^۲	موفقیت برگشت پذیر ^۱	شکست کامل	
			*		<p>اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت فرایند</p> <p>در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳</p>
					<p>خرداد ماه ۱۳۹۳: تدوین و انتشار پیش‌نویس اولیه برنامه ششم توسعه توسط معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۴: انتشار سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور در برنامه ششم توسعه توسط شورای عالی عتف</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۴: انتشار گزارش یک شوری «لایحه تنظیم برخی از احکام توسعه کشور» به عنوان مصوبات کمیسیون مشترک مجلس نهم</p> <p>مرداد ماه ۱۳۹۵: انتشار متن کامل لایحه برنامه ششم توسعه</p> <p>فروردین ماه ۱۳۹۶: انتشار رسمی متن کامل قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه‌ای کشور</p> <p>فروردین ماه ۱۳۹۶: انتشار رسمی متن کامل قانون برنامه ششم توسعه</p> <p>مرداد ماه ۱۳۹۸: انتشار «سند جامع مالکیت فکری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری»</p> <p>انتشار گزارش‌های سالانه از عملکرد دستگاه‌های مشمول ماده ۵۶ قانون الحاق و ارائه به مجلس توسط شورای عتف</p> <p>انتشار گزارش‌های عملکرد برنامه ششم توسعه کشور توسط سازمان برنامه و بودجه</p> <p>انتشار گزارش عملکرد وزارت عتف در دولت‌های یازدهم و دوازدهم در سال ۱۴۰۰</p> <p>انتشار گزارش‌های سالانه تحلیل بودجه پژوهش و فناوری توسط مرکز پژوهش‌های مجلس</p> <p>انتشار گزارش‌های سالانه پایش علم و فناوری توسط شورای عتف</p>
		*			<p>شهریور ۱۳۹۳: فناوری و نوآوری روح حاکم بر برنامه ششم توسعه کشور</p> <p>شهریور ۱۳۹۳: رویکرد مسئله‌محوری در برنامه ششم توسعه کشور</p> <p>آبان ۱۳۹۳: اتخاذ راهبرد رشد تولید رقابتی مبتنی بر دانش و در چارچوب اقتصاد مقاومتی و توجه به فرهنگ ایرانی - اسلامی برای برنامه ششم توسعه کشور</p> <p>تیرماه ۱۳۹۴: ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه با محوریت «پیشتازی در عرصه علم و فناوری»</p> <p>تیرماه ۱۳۹۴: تدوین برنامه ششم توسعه براساس دوران پساتحریم</p> <p>تیرماه ۱۳۹۵: نگاه منطقه‌ای از ویژگی‌های بارز برنامه ششم توسعه</p> <p>آبان ماه ۱۳۹۴: توجه ویژه به مناطق ویژه علم و فناوری در برنامه ششم توسعه</p> <p>آذر ماه ۱۳۹۴: پیشنهاد تفکیک احکام دائمی برنامه‌های توسعه‌ای کشور از احکام موردنیاز برنامه ششم توسعه توسط دولت</p>
	*				<p>خرداد ماه ۱۳۹۳: بررسی طرح تدوین احکام پیشنهادی برنامه ششم توسعه در حوزه پژوهش و فناوری توسط شورای عالی عتف</p> <p>دی ماه ۱۳۹۳: دعوت از دانشگاهیان برای مشارکت در تدوین برنامه ششم توسعه توسط سازمان برنامه و بودجه</p> <p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۴: دعوت به همکاری انجمن‌های علمی در تدوین برنامه ششم توسعه آموزش عالی توسط وزارت عتف</p>

1. Resilience Success
2. Conflicted Success
3. Precarious Success

تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری)

همه‌فرازگیش

نتایج تحلیل موفقیت فرایند					اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت فرایند	معیارهای ارزیابی
موفقیت کامل	موفقیت نامطمئن ^۲	موفقیت مناقشه‌آمیز ^۲	موفقیت برگشت‌پذیر ^۱	موفقیت کامل	در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳	
					<p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۴: تشکیل کمیته علم و فناوری برنامه ششم توسعه در کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس</p> <p>اردیبهشت ماه تا مرداد ماه ۱۳۹۴: جلسات شورای عالی عتف به منظور بررسی روش‌شناسی و احکام پیشنهادی برنامه ششم توسعه</p> <p>خرداد ماه تا دی ماه ۱۳۹۴: جلسات شورای عالی عتف به منظور تدوین سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه</p> <p>مرداد ماه تا آذر ماه ۱۳۹۵: اصلاح و تأیید لایحه احکام مورد نیاز برنامه ششم در کمیسیون تلفیق مجلس</p> <p>آذر ماه تا دی ماه ۱۳۹۵: اصلاح و تأیید لایحه احکام مورد نیاز برنامه ششم در صحن علنی مجلس</p> <p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۶: تشکیل کارگروه «سیاست‌گذاری و توسعه پژوهش‌های کاربردی تقاضامحور»</p>	
			*		<p>اردیبهشت ۱۳۹۴: بررسی پیش‌نویس اولیه احکام مرتبط با پژوهش و فناوری در برنامه ششم توسعه توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی</p> <p>تیرماه ۱۳۹۴: ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه</p> <p>آذرماه ۱۳۹۴: بررسی لایحه احکام دائمی در کمیسیون مشترک مجلس نهم</p> <p>دی ماه ۱۳۹۴: ارائه گزارش کلیات برنامه ششم توسعه در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به هیات وزیران</p> <p>دی ماه ۱۳۹۴: بررسی لایحه احکام برنامه ششم توسعه در هیئت وزیران</p> <p>دی ماه ۱۳۹۴: تقدیم لایحه احکام برنامه ششم توسعه به مجلس نهم</p> <p>اسفند ماه ۱۳۹۴: ابلاغ قانون تمدید قانون برنامه پنجم توسعه توسط مجلس</p> <p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۵: تصویب لایحه احکام برنامه ششم در مجلس و تقدیم به شورای نگهبان</p> <p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۵: اعلام مغایرت شورای نگهبان در خصوص لایحه دریافتی بر اساس قانون اساسی</p> <p>خرداد ۱۳۹۵: تقدیم لایحه احکام برنامه ششم توسعه به مجلس دهم</p> <p>خرداد ماه ۱۳۹۵: ابلاغ دستورالعمل ماده ۵۶ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) توسط شورای عالی عتف</p> <p>مرداد ماه ۱۳۹۵: تقدیم ویرایش جدید لایحه برنامه ششم توسعه به مجلس</p> <p>شهریور ۱۳۹۵: بررسی احکام مربوط به علم و فناوری در برنامه ششم در جلسه کمیسیون علمی و فناوری دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی</p> <p>شهریور ۱۳۹۵: تصویب احکام برنامه ششم توسعه کشور در هیئت وزیران</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵: تصویب قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور توسط مجلس</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵: تصویب آیین‌نامه اجرایی بند ج ماده ۶۴ برنامه توسعه کشور توسط وزارت عتف</p> <p>فروردین ۱۳۹۶: ابلاغ قانون برنامه ششم توسعه کشور توسط مجلس</p> <p>اردیبهشت ماه ۱۳۹۶: تدوین نقشه‌راه اجرایی‌سازی سند راهبردی کشور در امور نخبگان توسط بنیاد ملی نخبگان</p> <p>آبان ماه ۱۳۹۷: تصویب آیین‌نامه اجرایی بند (ت) ماده (۶۴) قانون برنامه ششم توسعه توسط هیئت وزیران</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۷: تصویب آیین‌نامه اجرایی بند پ ماده ۶۴ برنامه توسعه کشور در هیئت وزیران</p> <p>تیر ماه ۱۳۹۹: تصویب آیین‌نامه اجرایی سامانه تامین اعتبار پژوهشی (ستاپ) توسط وزارت عتف</p>	<p>مشروعیت‌دهی به فرایند سیاست‌گذاری</p>

نتایج تحلیل موفقیت فرایند					اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت فرایند	معیارهای ارزیابی
شکست کامل	موفقیت نامطمئن ^۳	موفقیت مناقشه‌آمیز ^۲	موفقیت برگشت پذیر ^۱	موفقیت کامل	در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳	
		*			<p>تیرماه ۱۳۹۴: اعلام چارچوب و فرایند تهیه برنامه ششم توسعه</p> <p>تیرماه ۱۳۹۴: ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۴: تعیین و تصویب اولویت‌های پژوهش و فناوری در برنامه ششم توسعه توسط شورای عالی عتف</p> <p>اسفند ماه ۱۳۹۴: هدفگذاری دستیابی به رتبه ۱۲ تولید علم دنیا در برنامه ششم توسعه توسط وزارت عتف</p> <p>اسفند ماه ۱۳۹۴: هدفگذاری نسبت دانشجوی یک استاد معادل ۲۲ در برنامه ششم توسعه توسط وزارت عتف</p> <p>فروردین ماه ۱۳۹۵: راه‌اندازی سامانه اجرایی بند ۵۶ قانون الحاق</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵ تاکنون: ارائه گزارش عملکرد سالانه ماده ۵۶ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵: راه‌اندازی سامانه مدیریت اطلاعات تحقیقاتی (سمات ملی) و نظارت بر اجرای آن توسط شورای عالی عتف</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵: تشکیل دبیرخانه «پژوهش‌های کاربردی تقاضامحور» در معاونت پژوهشی وزارت عتف</p> <p>آذر ماه ۱۳۹۹: گزارش روند اجرایی‌سازی بند ۳ ماده ۶۴ قانون برنامه ششم توسعه کشور توسط بنیاد ملی نخبگان</p> <p>گزارش‌های تحلیل عملکرد برنامه ششم توسعه کشور توسط سازمان برنامه و بودجه</p>	<p>پایه‌سازی هم‌جهت با اهداف سیاستی</p>
	*				<p>خرداد ماه ۱۳۹۳: انتشار پیش‌نویس اولیه برنامه ششم توسعه</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۴: برنامه ششم محصول کار کارشناسی و عقل جمعی</p> <p>خرداد ماه ۱۳۹۵: آغاز رسمی فعالیت مجلس دهم</p> <p>خرداد ماه ۱۳۹۵: اعلام مغایرت لایحه برنامه ششم مصوب مجلس با قانون اساسی به دلیل تغییرات زیاد نسبت به مصوبه دولت توسط شورای نگهبان</p> <p>بهمن ماه ۱۳۹۵: اعلام مغایرت لایحه برنامه ششم اصلاح شده مجلس با سیاست‌های کلی نظام توسط شورای نگهبان</p> <p>اسفند ماه ۱۳۹۵: حکمیت مجمع تشخیص مصلحت نظام در اختلاف نظر مجلس و شورای نگهبان و اعلام اصلاحات مجدد به مجلس</p>	<p>کمیته‌سازی مخالفت فرایندی</p>

موفقیت سیاستی برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری

موفقیت سیاستی برای معیارهای «تحقق اهداف برنامه»، «اهمیت به اجرا» و «سطح نوآوری» در سطح مناقشه‌آمیز؛ و برای معیارهای «تأثیرگذاری بر گروه هدف»، «رفع مسئله اصلی» و «منابع حامی یا مخالف» در سطح نامطمئن، در جدول ۴ مبتنی بر نتایج سنجش عملکردی شاخص‌ها و نتایج مصاحبه-پرسشنامه‌ها برآورد شده است. بدین ترتیب با فرض وزن یکسان معیارهای موفقیت سیاستی، سطح موفقیت سیاستی بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور، در مجموع مناقشه‌آمیز-نامطمئن تعیین می‌شود.

جدول ۴. خلاصه یافته‌های موردکاوی ارزیابی موفقیت سیاستی (برنامه‌ای) بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور

تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری)

همدیه فرازکیش

نتایج تحلیل موفقیت سیاست (برنامه)					معیارهای ارزیابی
موفقیت کامل	موفقیت نامطمئن	موفقیت مناقشه‌آمیز	موفقیت برگشت پذیر	موفقیت کامل	
		*			<p>اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت سیاست</p> <p>در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۶</p> <p>برآورد کلی از میزان تحقق ۱۲ شاخص پژوهش و فناوری جدول شماره ۱۳ قانون برنامه ششم توسعه عبارتست از:</p> <p>۲۵ درصد شاخص‌ها (۳ شاخص) با عملکرد در سطح عالی (با تحقق بیش از ۹۰ درصد)</p> <p>۱۷ درصد شاخص‌ها (۲ شاخص) با عملکرد در سطح خوب (با تحقق ۷۰-۹۰ درصد)</p> <p>۸ درصد شاخص‌ها (۱ شاخص) با عملکرد در سطح متوسط (با تحقق ۵۰-۷۰ درصد)</p> <p>۲۵ درصد شاخص‌ها (۳ شاخص) با عملکرد در سطح ضعیف (با تحقق کمتر از ۵۰ درصد)</p> <p>۲۵ درصد شاخص‌ها (۳ شاخص) با هدفگذاری مخدوش و فاقد وجاهت ارزیابی صحیح</p>
	*				<p>۶۷ درصد شاخص‌های ارزیابی پژوهش و فناوری برنامه ششم (۸ شاخص) در چارک کارایی عملکرد تبیین شده است که ذی‌نفعان اصلی آن عمدتاً پژوهشگران و فناوران هستند. ۳۳ درصد شاخص‌های ارزیابی پژوهش و فناوری برنامه ششم (۴ شاخص) در چارک اثربخشی عملکرد تبیین شده است که ذی‌نفعان اصلی آن عمدتاً بهره‌برداران صنعتی و حاکمیتی هستند. برآورد کلی از میزان تحقق عملکرد شاخص‌های پژوهش و فناوری قانون برنامه ششم توسعه به تفکیک چارک‌های عملکردی و میزان تأثیرگذاری بر ذی‌نفعان مربوطه عبارتست از:</p> <p>عملکرد در چارک کارایی بالاتر از سطح متوسط (حدود ۵۵ درصد تحقق عملکرد)</p> <p>عملکرد در چارک اثربخشی پایین‌تر از سطح متوسط (حدود ۴۰ درصد تحقق عملکرد)</p>
	*				<p>وضعیت عملکرد در مسئله حمایت و تأمین مالی پژوهش و فناوری:</p> <p>۸ درصد شاخص‌ها (۱ شاخص) با عملکرد در سطح ضعیف (با تحقق کمتر از ۵۰ درصد)</p> <p>وضعیت عملکرد در مسئله تکریم نخبان و ارتقاء نیروی انسانی در پژوهش و فناوری:</p> <p>۸ درصد شاخص‌ها (۱ شاخص) با هدفگذاری مخدوش و فاقد وجاهت ارزیابی صحیح</p> <p>وضعیت عملکرد در مسئله تجاری‌سازی و کاربست پژوهش و فناوری (ارتباط با صنعت):</p> <p>۳۳ درصد شاخص‌ها (۴ شاخص) با عملکرد در سطح ضعیف (با تحقق کمتر از ۵۰ درصد و دو شاخص با هدفگذاری مخدوش)</p> <p>وضعیت عملکرد در مسئله توسعه پژوهش و نشر دستاوردهای علمی:</p> <p>۵۰ درصد شاخص‌ها (۶ شاخص) با عملکرد در سطح خوب (با تحقق بیش از ۷۰ درصد)</p>
		*			<p>برآورد کلی از عملکرد شاخص‌های کمی برنامه ششم توسعه از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۴۰۱ در سطح متوسط (حدود ۵۰ درصد تحقق عملکرد) قرار می‌گیرد. به گواه خبرگان و مسئولان حاکمیتی، در مجموع حدود ۳۰ درصد احکام برنامه ششم توسعه کشور به اجرا درآمده است. شایان ذکر است شواهد مبتنی بر اقدامات انجام شده به طور خاص در حوزه پژوهش و فناوری، سطح تحقق بالاتری را نشان می‌دهد (نصری و فرازکیش، ۱۴۰۲).</p> <p>لذا در مجموع اهمیت به اجرا در بخش پژوهش و فناوری چه از منظر کمی و چه از منظر کیفی در سطح متوسط برآورد شده است.</p>
	*				<p>از منظر منابع مالی مهم‌ترین نهاد تأثیرگذار سازمان برنامه و بودجه بوده است که بر اساس گزارش عملکرد همین سازمان از برنامه ششم توسعه کشور، در شاخص «نسبت اعتبارات پژوهشی دولتی مصوب به تولید ناخالص داخلی» به عنوان مهم‌ترین معیار تأمین مالی حوزه پژوهش و فناوری در کشور، از درصد تحقق ۶۸ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۴۵ درصد در سال ۱۴۰۰ با سیر کاملاً نزولی، کاهش داشته است.</p> <p>برخی از شواهد دیگر کمبود منابع حامی در بخش پژوهش و فناوری عبارتند از:</p>

نتایج تحلیل موفقیت سیاست (برنامه)					اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت سیاست	معیارهای ارزیابی
شکست کامل	موفقیت نامطمئن	موفقیت مناقشه‌آمیز	موفقیت برگشت‌پذیر	موفقیت کامل	در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۶	ارزیابی
					<p>سهم بسیار کم اعتبارات پژوهشی بانک‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت از مجموع اعتباراتی که مکلف شده‌اند ۴۰ درصد از اعتبارات پژوهشی خود را از طریق موافقتنامه با دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی به مصرف برسانند (بند و تبصره ۹ قانون بودجه ۱۴۰۰)؛</p> <p>عدم پیش‌بینی آئین‌نامه اجرایی برای تخصیص ۱۰ درصد از اعتبارات پژوهشی دستگاه‌های اجرایی برای حمایت از پژوهش‌های تقاضامحور از طریق پایان‌نامه‌های دانشجویی (بند د تبصره ۹ قانون بودجه ۱۴۰۰ در راستای اجرای بند ج ماده ۶۴ قانون برنامه ششم)؛</p> <p>مجاز بودن (و نه مکلف بودن) سازمان برنامه‌بودجه به هزینه‌کرد یک درصد از اعتبارات دستگاه‌ها برای امور پژوهش (بند ه تبصره ۹ قانون بودجه در راستای اجرای بند ب ماده ۶۴ قانون برنامه ششم) (زراعت‌کیش، ۱۳۹۹).</p> <p>مواردی از این دست که در قوانین بودجه سنواتی تکرار شده است، نشان‌دهنده فقدان عزم جدی در حمایت از حوزه پژوهش و فناوری است. مضاف اینکه کاهش شدید این شاخص می‌تواند منشأ نزول یا عدم رشد شاخص‌های دیگری همچون تعداد پژوهشگران یا بروندهای انتشاراتی و تجاری باشد که نیازمند تزریق منابع مالی برای ارتقای آن است.</p>	معیارهای ارزیابی
		*			<p>قانون برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری، در مقایسه با قوانین مشابه پیشین همچون برنامه چهارم توسعه که با رویکرد اقتصاد دانایی‌محور تدوین گردد، نوآوری سیاستی تحول‌گرای نداشته است؛ با این وجود، شواهد اتخاذ رویکرد مسئله‌محور در چارچوب سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، در تدوین احکام این بخش قابل ملاحظه است.</p> <p>ضمن آنکه تفکیک احکام دائمی برنامه‌های توسعه‌ای کشور از احکام برنامه‌های پنج‌ساله نیز اگرچه حائز نقاط قوت و ضعف توأمان است، اما از جمله نوآوری‌های سطح کلان خاص این دوران برنامه‌ریزی محسوب می‌شود.</p>	سطح نوآوری

موفقیت سیاسی برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری

موفقیت سیاسی برای معیار «حفظ ارزش‌های نظام حکمرانی» در سطح برگشت‌پذیر و برای معیارهای «تأثیرگذاری بر شهرت سیاستگذار»، «تأثیرگذاری بر احتمال انتصاب مجدد سیاستگذار»، «توانایی کنترل دستورگذاری سیاستی» و «هماهنگی با منافع سیاسی غالب» در سطح نامطمئن، بر اساس شواهد مستند و نتایج مصاحبه-پرسشنامه‌ها در جدول ۵ برآورد شده است؛ لذا با فرض وزن یکسان معیارهای موفقیت سیاسی، سطح موفقیت سیاستی بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور در مجموع نامطمئن تعیین می‌شود. نکته قابل توجه در تحلیل موفقیت سیاستی برنامه ششم توسعه کشور، عمدتاً تبعیت احکام حوزه علم و فناوری از کلیت روند سیاسی تصویب این برنامه است؛ لذا شواهد ارائه شده در این بخش اصولاً در سطح کلان معنادار بوده است و کمتر به جزئیات حوزه پژوهش و فناوری ورود داشته است که به تأیید صاحب‌نظران حوزه نیز رسیده است.

جدول ۵. خلاصه یافته‌های موردکاوی ارزیابی موفقیت سیاسی بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور

تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری)

همه‌فرازگیش

نتایج تحلیل موفقیت سیاسی					معیارهای ارزیابی
موفقیت کامل	موفقیت نامطمئن	موفقیت مناقشه‌آمیز	موفقیت برگشت‌پذیر	موفقیت کامل	
	*				<p>اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت سیاسی</p> <p>در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳</p> <p>به گزارش دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۰)، تفکیک احکام دائمی برنامه‌های توسعه‌ای کشور از احکام برنامه ششم توسعه که توسط دست‌اندرکاران دولت وقت به عنوان نوآوری و نقطه قوت این برنامه به حساب می‌آید، در واقع بدعت این نهاد است که منجر به مداخله محتوایی فی‌البداهه نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی در لایحه برنامه گردیده است که برخی از تبعات آن عبارتند از:</p> <p>تسلط یافتن رویکرد کوتاه‌مدت بر برنامه توسعه کشور</p> <p>نبود ظرفیت و فرصت لازم و کافی برای مجلس در خصوص تشخیص اولویت‌ها و نیازهای برنامه‌ای کشور</p> <p>طرح آتی پیشنهادهای الحاقی که اغلب پشتوانه کارشناسی لازم را نداشتند</p> <p>ظهور برخی مطالبات منطقه‌ای.</p> <p>به نظر می‌رسد در حالی که وزیر علوم، تحقیقات و فناوری وقت (سال ۱۳۹۴) تنها نماینده حوزه علم و فناوری در ستاد تدوین برنامه ششم توسعه کشور بوده است، مطرح شدن طرح استیضای وی در بهمن ماه ۱۳۹۵، در کنار سایر موارد مطرحه فوق، می‌تواند مصداقی بیانگر آن باشد که در بهترین حالت، این برنامه تأثیری بر ایجاد شهرت مثبت برای سیاست‌گذاران دست‌اندرکار آن نداشته است؛ اگرچه به گواهی برخی خبرگان تأثیرگذاری معکوس اتفاق افتاده است.</p>
	*				<p>بررسی تغییرات نگاشت نهادی مهم‌ترین ذینفعان حکمرانی تأثیرگذار در بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور (شکل ۲) نشان می‌دهد که به رغم ابقای رئیس‌جمهور وقت برای دور دوم (دولت دوازدهم) در انتخابات سال ۱۳۹۶، به جز معاونت علمی (و یکی از مجموعه‌های وابسته به آن یعنی بنیاد ملی نخبگان)، در سایر نهادهای مربوطه به‌ویژه وزارت عتف، تغییرات مدیریتی اتفاق افتاده است. همچنین در جریان مصاحبه با خبرگان چنین بیان شده که به‌رغم نزدیکی زمان تصویب برنامه ششم توسعه کشور در اوایل سال ۱۳۹۶ با زمان انتخابات ریاست جمهوری دوره دوازدهم در خرداد ماه ۱۳۹۶، دست‌اندرکاران آن در جریان سیاسی همراه ریاست جمهوری جدید کمتر ابقا یا مجدداً بکار گرفته شدند؛ از جمله، در ستاد تدوین برنامه ششم توسعه کشور، وزیر عتف وقت به نمایندگی از حوزه علم و فناوری حضور داشتند که تقریباً بلافاصله بعد از آغاز دولت دوازدهم در مرداد ماه ۱۳۹۶، جانشین ایشان در همان ماه معرفی شدند^۱.</p>
			*		<p>در سطح کلان، فرایند تهیه و تدوین برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، از ابتدای خردادماه ۱۳۹۳ با تدوین پیش‌نویس اولیه برنامه مشتمل بر ۶ سرفصل و ۳۳ بند، توسط معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری آغاز شد که این پیش‌نویس در قالب مستندات برنامه ششم توسعه در مردادماه ۱۳۹۳ با تأکید بر غیرقابل استناد بودن انتشار یافت. لکن با توجه به تقدم سیاست‌های کلی برنامه در فرایند تدوین، طبق اصل یکصدوهم (۱۱۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رهبر معظم انقلاب اسلامی پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام طی نامه‌ای به ریاست جمهوری محترم، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه را بر پایه محورهای سه‌گانه «اقتصاد مقاومتی»، «پشتتاری در عرصه علم و فناوری» و «تعالی و مقاومت‌سازی فرهنگی»، در قالب ۸ سرفصل در تاریخ ۹ تیرماه ۱۳۹۴ ابلاغ فرمودند. به گزارش دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۰)، این اقدام پیش از موعد تدوین پیش‌نویس برنامه ششم توسعه کشور (پیش از ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسط مقام معظم رهبری) مغایر با اصل یکصد و دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بوده که منجر به لزوم اصلاحاتی در سند پیش‌نویس ارائه شده گردید. از طرف دیگر، برنامه ششم توسعه سومین برنامه از سند چشم‌انداز بیست‌ساله بود و مسئولیت بزرگی را برعهده داشت زیرا باید عقب‌ماندگی‌های برنامه‌های پیشین نیز در آن جبران می‌شد. به‌علاوه، همزمانی ابلاغ</p>

^۱ شایان ذکر است برخی صاحب‌نظران تسریع فرایند تغییرات مدیریتی در وزارت عتف را ناشی از عدم تناسب سبقه کاری وزیر وقت با حوزه تمرکز این وزارت و عدم تمایل شخصی ایشان به ادامه تصدی این منصب دانسته‌اند.

نتایج تحلیل موفقیت سیاسی					معیارهای ارزیابی
شکست کامل	موفقیت نامطمئن	موفقیت مناقشه‌آمیز	موفقیت برگشت پذیر	موفقیت کامل	
					<p>اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت سیاسی</p> <p>در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳</p> <p>سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با آغاز فرایند تدوین برنامه ششم توسعه و همچنین ارائه لایحه «رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی» از سوی دولت به مجلس در آستانه تدوین برنامه از جمله موارد قابل توجه و تأثیرگذار بر فرایند تدوین برنامه یاد شده بود.</p> <p>با این وجود، در تدوین احکام بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم نیز به طور خاص تحلیل محتوای اسناد فرادستی مشتمل بر چهار سند سیاست‌های کلان علم و فناوری، سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی، سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور و نقشه جامع علمی کشور، به همراه تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه چهارم و پنجم کشور از منظر عملکرد در حوزه علم و فناوری، مورد استناد قرار گرفتند (قاضی‌نوری و همکاران، ۱۳۹۳).</p>
	*				<p>چنانچه اشاره شد، بروز برخی آسیب‌ها و چالش‌های فرایند دستورگذاری سیاستی برنامه ششم توسعه به دلیل عدم تمایل دولت به ارائه لایحه کامل برنامه ششم و بدعت این نهاد در ارائه بخشی از احکام به عنوان احکام مورد نیاز اجرای برنامه ششم بود که در نهایت به مداخله محتوایی نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی در لایحه برنامه ششم منجر شد و کنترل دستورگذاری سیاستی به طور کامل از اختیار دولت خارج گردید که نتیجه نهایی انحراف منابع و سیاست‌گذاری‌ها از چالش‌های اساسی کشور بود. علاوه بر این، تقیصه نبود معیار مشخص در تفکیک احکام دائمی از احکام کوتاه‌مدت در تدوین دو لایحه پیشنهادی دولت (لایحه تنظیم و لایحه احکام مورد نیاز) در مجلس نیز ادامه یافت و به‌رغم تصویب «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور»، احکامی با ماهیت دائمی و گاهاً غیربرنامه‌ای در قانون برنامه ششم توسعه نیز به تصویب رسید. آنچه مسلم است توانایی کنترل دستورگذاری سیاستی این برنامه با فراز و نشیب بسیاری همراه بوده است که در تحلیل معیار بعدی شواهد بیشتری نیز در این خصوص ارائه خواهد شد.</p>
					<p>به گزارش دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۰)، لایحه احکام مورد نیاز اجرای برنامه ششم توسعه ابتدا در مجلس نهم ارائه و در کمیسیون تلفیق برنامه مورد بررسی قرار گرفت، اما با پایان دوره نهم مجلس، بررسی‌های مذکور در صحن علنی مطرح نشد. در این زمینه، دولت در اواخر دی ماه ۱۳۹۴ لایحه احکام مورد نیاز اجرای برنامه ششم توسعه را در ۳۱ ماده تقدیم مجلس کرد که با عنایت به برگزاری انتخابات مجلس دهم و همچنین اولویت بیشتر بررسی بودجه سال ۱۳۹۵ در اسفندماه ۱۳۹۴، کمیسیون تلفیق برنامه ششم از اواخر فروردین ماه ۱۳۹۵ به صورت رسمی در مجلس نهم تشکیل شد. کمیسیون تلفیق برنامه، لایحه مذکور را با همکاری مرکز پژوهش‌های مجلس تبدیل به سندی تلفیقی مشتمل بر ۴۲ سرفصل کلی و ۱۸۷ بند نمود که در نهایت گزارش کمیسیون تلفیق لایحه برنامه ششم توسعه در مجلس نهم در تاریخ ۱۴ اردیبهشت ماه ۱۳۹۵ تقدیم مجلس شد که با تشخیص هیئت رئیسه مجلس نهم به دلیل نبود وقت کافی برای بررسی در دستور کار آن مجلس قرار نگرفت و عملاً اقدام‌های چندماهه در فرایند بررسی برنامه ششم، در مجلس نهم به سرانجام نرسید.</p> <p>با روی کار آمدن مجلس دهم، دولت مجدداً این لایحه را با اندکی تغییر در قالب ۳۵ ماده تقدیم مجلس کرد. پس از بررسی اجمالی لایحه مذکور در کمیسیون‌های تخصصی، کمیسیون تلفیق برنامه ششم توسعه مجلس دهم، لایحه مذکور را ابتدا در چهار کارگروه تخصصی «اقتصادی و زیربنایی»، «امور عمومی»، «اجتماعی- فرهنگی» و «امنیت، دفاعی و سیاست خارجی» مورد بررسی قرار داد و در ادامه با اضافه کردن برخی پیشنهادها کارگروه‌های فوق، کمیسیون‌های تخصصی و نمایندگان محترم عضو کمیسیون تلفیق برنامه، لایحه دولت را به همراه مواد پیشنهادی در صحن این کمیسیون به رأی نمایندگان عضو گذاشت. با توجه به پراکنده بودن مواد تصویب شده در کمیسیون تلفیق برنامه، مرکز پژوهش‌های مجلس به منظور ایجاد هماهنگی، رفع تناقض‌ها و ارائه یک ساختار قابل قبول، اقدام به طبقه‌بندی مصوبات مذکور کرد و آنها را در سرفصل‌های بیست‌گانه و در قالب چهار گزارش تقدیم هیئت رئیسه کمیسیون تلفیق نمود. در نهایت پس از برگزاری ۴۵ جلسه در کمیسیون تلفیق برنامه ششم توسعه از تاریخ ۱۳۹۵/۰۵/۲۶ لغایت ۱۳۹۵/۰۹/۲۳ مصوبات این کمیسیون در قالب ۱۴۴ ماده و ۱۷ جدول در تاریخ ۱۳۹۵/۰۹/۲۷ تقدیم هیئت رئیسه مجلس شد. مصوبات کمیسیون تلفیق از تاریخ ۱۳۹۵/۰۹/۲۸ لغایت ۱۳۹۵/۱۰/۲۶ با برگزاری ۴۸ جلسه در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و نهایتاً آنچه به تصویب نمایندگان رسید، تحت عنوان «لایحه برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)» در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۲۶ به شورای نگهبان تقدیم شد.</p>

تحلیل موفقیت برنامه ششم توسعه کشور از منظر ارزیابی سیاست (کندوکاوی در حوزه پژوهش و فناوری)

همه‌فرازگیش

نتایج تحلیل موفقیت سیاسی					اهم شواهد مستند در تحلیل موفقیت سیاسی	معیارهای ارزیابی
موفقیت کامل	موفقیت نامطمئن	موفقیت مناقشه‌آمیز	موفقیت برگشت‌پذیر	موفقیت کامل	در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۳	
					<p>پس از تقدیم مصوبه مجلس به شورای نگهبان، این شورا در ۳۸ بند، ایرادها و ابهام‌هایی را نسبت به مصوبه مجلس شورای اسلامی وارد کرد که عمدتاً به عدم رعایت سیاست‌های کلی نظام در برخی مواد برنامه، مغایرت برخی مواد برنامه با قانون اساسی و یا دستورات انحصاری مقام معظم رهبری، و ابهام عدم ارائه تعریف برای برخی مفاهیم و اصطلاحات ارائه شده در برخی مواد برنامه، مربوط می‌شد. مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز مغایرت‌های مصوبات مجلس با سیاست‌های کلی نظام را احصا و برای شورای نگهبان ارسال کرد. شورای نگهبان نیز طبق رویه، نظر مجمع را عیناً به پیوست نظرات خود به مجلس شورای اسلامی اعلام کرد تا مجلس ایرادها را مرتفع کند. مجلس شورای اسلامی طی چند مرحله مکاتبه با شورای نگهبان، اصلاحات مدنظر شورای یادشده را اعمال نمود و در نهایت مصوبه نهایی را در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ به شورای نگهبان ارسال کرد که مجدداً به دلیل وجود مغایرت‌هایی مورد تأیید شورای نگهبان قرار نگرفت. موارد اختلاف نظر مجلس و شورای نگهبان در جلسه مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۱ مجمع مورد بررسی قرار گرفت و پس از اعمال اصلاحاتی، مصوبه مربوطه از سوی مجمع موافق با مصلحت نظام تشخیص داده شد و در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۵ قانون برنامه پنجساله ششم توسعه کشور توسط ریاست محترم مجلس شورای اسلامی به ریاست جمهوری محترم اسلامی ایران ابلاغ گردید. در جمع‌بندی این بخش بر اساس مناسبات سیاسی ارائه شده در شکل ۲ ذکر چند نکته کلیدی ضرورت دارد:</p> <p>عدم تصویب احکام برنامه ششم کشور در مجلس نهم (تا خرداد ۱۳۹۵) به رغم تلاش دوساله دولت وقت برای پیشبرد فرایند برنامه‌ریزی از اوایل سال ۱۳۹۳ بروز اختلاف نظرهای جدی میان دست‌اندرکاران اجرایی، تقنینی و نظارتی این برنامه به شرح پیش‌گفته (که نشان از تعارض جدی تلقی ایشان از مصالح و منافع نظام حکمرانی دارد) وجود شواهدی از افت عملکرد برنامه در بخش علم و فناوری در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ (اواخر دولت دوازدهم) و نقد جدی مجلس جدید (مجلس یازدهم) از نحوه عملکرد دولت وقت در اجرای برنامه ششم</p> <p>عدم توجه جدی به پیشبرد اهداف برنامه ششم در سال‌های تمدید آن (۱۴۰۱ و ۱۴۰۲) از طرف دولت (سیزدهم) و مجلس (یازدهم) وقت</p>	

سال ۱۴۰۲	سال ۱۴۰۱	سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۹	سال ۱۳۹۸	سال ۱۳۹۷	سال ۱۳۹۶	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۴	سال ۱۳۹۳	سطح کلان
			مجلس یازدهم	مجلس دوازدهم	مجلس دوازدهم	مجلس دهم	مجلس نهم			مجلس شورای اسلامی
			دولت سیزدهم	دولت دوازدهم	دولت دوازدهم	دولت دوازدهم	دولت یازدهم	دولت یازدهم	دولت یازدهم	ریاست جمهوری
										سطح دستگاهی
			دکتر زلفی گل	دکتر غلامی	دکتر غلامی	دکتر هاشمی (سرپرست) آبان	دکتر فرهادی	دکتر فرجی دانایی (سرپرست) آذر	دکتر فرجی دانایی (سرپرست) آذر	وزارت عتف
			دکتر صالحی	دکتر رحیمی	دکتر پرومندا	دکتر رحیمی	دکتر احمدی	دکتر احمدی	دکتر احمدی	مدیر کل شورای عتف (معاون پژوهشی وزارت عتف)
			دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	دکتر رحیمی	معاون فناوری و نوآوری وزارت عتف
			دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	دکتر دهقانی فیروزآبادی	معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش بنیان
			دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	دکتر سید الهی	قائم مقام بنیاد ملی نخبگان
			دکتر خیاطیان	دکتر وحدت	دکتر وحدت	دکتر وحدت	دکتر وحدت	دکتر وحدت	دکتر وحدت	صندوق نوآوری و شکوفایی
			دکتر عین اللهی	دکتر نمکی	دکتر نمکی	دکتر نمکی	دکتر قاضی زاده هاشمی	دکتر قاضی زاده هاشمی	دکتر قاضی زاده هاشمی	وزارت بهداشت

شکل ۲. تصویری از تغییرات نگاهت نهادهای انتصابات مهم‌ترین ذی‌نفعان حکمرانی تأثیرگذار در بخش پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور (طی بازه زمانی ۱۳۹۳ لغایت ۱۴۰۲).

بحث

در این پژوهش به پرسش کلیدی برآورد میزان موفقیت برنامه ششم توسعه کشور در احکام حوزه پژوهش و فناوری از منظر تحلیلی چارچوب جریان‌های چندگانه پاسخ داده شد. با توجه به تمرکز اصلی مبحث ارزیابی این کلان برنامه کشور از سه بُعد فرایندی، سیاستی و سیاسی، مهم‌ترین دلالت‌های این پژوهش برای پژوهش‌های آتی در دو بخش به شرح ذیل ارائه می‌شود.

دلالت‌های ناظر بر روش‌شناسی تحلیل

چنانچه اشاره شد، درحالی‌که اغلب مطالعات پیشین در باب ارزیابی سیاست‌های علم و فناوری، از مدل‌های ارزیابی عملکرد رایج نتیجه‌محور مبتنی بر مدل منطقی (فرازگیش و نصری، ۱۴۰۱؛ OECD-DAC, 2002; Smismans, 2015; European, 2018; Environment Agency, 2017; Gasper, 2018) یا فرایندمحور (بوشهری و باقری، ۱۳۹۵؛ سلطانی و طباطبائیان، ۱۳۹۸ به نقل از Bridgman & Davis, 2004)، که تنها بر بُعد سیاستی یا فرایندی یا به ندرت ترکیبی از هر دو تمرکز دارد، بهره گرفته‌اند، این پژوهش با اتخاذ چارچوب تحلیلی جریان‌های چندگانه (Goyal, 2021)، رویکردی نوین و منحصربفردی را در تحلیل بافتار بومی خاص کشور ایران اتخاذ کرده که به‌ویژه از دو منظر حائز اهمیت است؛ نخست آنکه ترکیبی از تحلیل ابعاد سه‌گانه فرایندی، سیاستی و سیاسی، به‌طور همزمان و با در نظر گرفتن پویایی زمانی و روش‌شناسی ردیابی فرایند برنامه ششم کشور در نظر گرفته است و دوم آنکه امکان برآورد میزان موفقیت سیاست مورد مطالعه را در طیفی از موفقیت تا شکست کامل به تفکیک ابعاد و نیز در کلیت سیاست، امکانپذیر ساخته است که قابلیت تعمیم در سایر مطالعات ارزیابی موفقیت سیاست را خواهد داشت.

دلالت‌های ناظر بر نوع‌شناسی موفقیت

نتایج این پژوهش مؤید آنست که موفقیت یا شکست یک سیاست امری مطلق نبوده و کاملاً نسبی است. مهم‌تر آنکه چنانچه پیش از این نیز اشاره شد (Compton & Hart, 2019a)، درصد موفقیت یک سیاست از ابعاد مختلف در طول زمان می‌تواند تغییر کند. بر این اساس تحلیل دلایل این تغییرات در ابعاد مختلف می‌تواند منشأ اثر در طراحی سیاست‌های جدید با ایجاد یادگیری سیاستی باشد. نتایج مطالعه موردی میزان موفقیت احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور در این پژوهش در سه دوره زمانی آغازین، میانی و پایانی به شرح گزاره‌های جدول ۶ جمع‌بندی شده است.

جدول ۶ برآورد موفقیت یا شکست احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه مبتنی بر تحلیل پیوندهای جزئی چارچوب جریان‌های چندگانه

عنوان	بازه زمانی	جریان	گزاره	پیامد	شرایط
دوران طراحی سیاست (دستورگذاری، فرمول‌بندی مسائل و تصمیم‌سازی)	۱۳۹۳-۱۳۹۵	✓ تشخیص مسئله‌های مهم حوزه ✓ ارائه گزینه‌های سیاستی مناسب × عدم وجود خواست سیاسی همگرا	۳	موفقیت برنامه‌ای	فقط جریان مسئله و جریان سیاست هم‌پیوندند (به عبارت دیگر پیوند جزئی نوع ۱)
			۶	شکست سیاسی	
دوران پیاده‌سازی سیاست	۱۳۹۶-۱۳۹۹	× عدم اولویت مسئله‌های مهم حوزه ✓ وجود گزینه‌های سیاستی مناسب ✓ وجود خواست سیاسی همگرا	۱	موفقیت فرایندی	فقط جریان سیاست و جریان سیاسی هم‌پیوندند (به عبارت دیگر پیوند جزئی نوع ۲)
			۴	شکست برنامه‌ای	

فقط جریان مسئله و جریان سیاسی هم‌پیوندند (به عبارت دیگر پیوند جزئی نوع ۳)	موفقیت سیاسی	۵	✓ تشخیص مسئله‌های مهم حوزه × عدم ارائه گزینه‌های سیاسی مناسب ✓ وجود خواست سیاسی همگرا	۱۴۰۰-۱۴۰۲	دوران ارزیابی سیاست
	شکست فرایندی	۲			

الف. موفقیت برنامه‌ای در دوران آغازین یا طراحی سیاست. تعریف مسئله «درست» و تعیین و تصمیم‌گیری در خصوص گزینه‌های محتمل سیاستی در پاسخ به مسائل مهم شناسایی شده توسط متخصصان و نخبگان حوزه پژوهش و فناوری انجام شده است، اما چنانچه پیش از این اشاره شد، مقابله دولت-مجلس نوعی خواست سیاسی غیرهمگرا را در این دوران رقم زده است که در نهایت به رغم موفقیت برنامه‌ای، از منظر سیاسی چندان موفقیت‌آمیز نبوده است.

ب. موفقیت فرایندی در دوران میانی یا پیاده‌سازی سیاست. در این دوران هماهنگی سیاسی نسبی دولت-مجلس نوعی خواست سیاسی همگرا را رقم زده است و کارایی دستیابی نسبی به احکام برنامه‌ای پژوهش و فناوری نیز حاصل شده بود، اما مسئله اصلی عدم اولویت حوزه پژوهش و فناوری در نظام حکمرانی سطح کلان دولت بوده است. بر این اساس به رغم موفقیت فرایندی در نهایت از نظر برنامه‌ای حمایت از حوزه پژوهش و فناوری و تأثیرگذاری آن بر سایر حوزه‌های بخشی چندان چشمگیر برآورد نشده است.

ج. موفقیت سیاسی در دوران پایانی یا ارزیابی سیاست. در این دوران تغییر دولت همسو با مجلس وقت سبب گردید که تغییر راهبردی در تشخیص مسائل مهم حوزه پژوهش و فناوری اتفاق بیفتد، به گونه‌ای که مصادیقی همچون توجه جدی به نیازهای بومی در پژوهش و فناوری برجسته‌تر از دستیابی به رتبه‌های علمی بین‌المللی تصریح گردید. با این وجود، عدم بازطراحی یا تکامل و جهش گزینه‌های سیاستی جدید و عدم برنامه‌ریزی مجدد (به رغم اتمام دوره زمانی قانونی برنامه ششم توسعه)، تنها به نقد جدی عملکرد سال‌های پیشین منجر گردید و کمتر به دستاوردهای فرایندی جدیدی دست یافت. اگرچه همگرایی سیاسی حاکم بر این دوران نوعی موفقیت سیاسی در اشتها نظام حکمرانی علم و فناوری به ارمغان آورده است.

نتیجه‌گیری

این مقاله با هدف ارزیابی موفقیت برنامه ششم توسعه کشور در بخش پژوهش و فناوری با الهام از چارچوب تحلیلی جریان‌های چندگانه فرایندی، سیاستی و سیاسی و به روش ردیابی فرایند، انجام شد. نتایج حاصله از این پژوهش از چند منظر نشان‌دهنده لزوم توجه جدی به تغییر رویکردهای مرسوم در ارزیابی سیاست‌های حوزه پژوهش و فناوری به‌ویژه در بافتار بومی ایران است:

الف. بر اساس تحلیل فوق می‌توان به این جمع‌بندی دست یافت که مبحث ارزیابی سیاست یک موضوع کاملاً بین‌رشته‌ای است و اتخاذ دیدگاه تک‌بعدی به آن سبب انحراف جدی در یادگیری سیاستی حاصل از آن می‌شود. به عنوان مثال، میزان موفقیت احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم توسعه کشور بر اساس جداول ۳ تا ۵ با در نظر گرفتن وزن یکسان برای ابعاد سه‌گانه و معیارهای آنها، در وضعیت موفقیت مناقشه‌آمیز-نامطمئن (در سطح کمتر از متوسط) برآورد می‌شود. در صورتی که رویکرد سنتی با فرض در نظر گرفتن معیارهای مشابه (که اغلب این‌گونه نیست)، ارزیابی بعد فرایندی به وضعیت موفقیت مناقشه‌آمیز و ارزیابی بعد برنامه‌ای به وضعیت موفقیت مناقشه‌آمیز-نامطمئن، منتهی می‌شود و ارزیابی بعد سیاسی نیز به طور کامل در معادلات موضوعه نادیده گرفته می‌شود.

ب. باید توجه داشت که ارزیابی سیاست در بستر زمان معنادار است. نتایج جدول ۶ بیانگر آنست که حتی ارزیابی ابعاد چندگانه بدون در نظر گرفتن برهه‌های زمانی خاص گویای تمام جنبه‌های مهم یادگیری سیاستی نخواهد بود. مصداق این موضوع در بعد ارزیابی فرایندی نشان‌دهنده آنست که برای احکام پژوهش و فناوری برنامه ششم از وضعیت بینابینی در مرحله طراحی به وضعیت موفقیت‌آمیز در مرحله اجرا ارتقا یافته، اما در مرحله ارزیابی وضعیتی رو به شکست، تجربه شده است. ادراک حاصل از تحلیل

پویایی زمانی هر بُعد ارزیابی نسبت به وضعیت بینایی برآورد شده در کلّ بازه زمانی ۱۰ ساله ارزیابی سیاست، خود محل تأمل جدی در سیاستگذاری‌های آتی از منظر دلایل اوج و افول میزان موفقیت سیاست از ابعاد مختلف است. این رهنمود نیازمند رصد و پایش در طی چرخه سیاستگذاری از آغاز تا پایان است که سبب تشخیص به‌موقع سیگنال‌های انحراف از عملکرد موفقیت‌آمیز سیاست از ابعاد مختلف باشد.

ج. در نهایت مهم‌ترین مبحث، شناسایی چالش‌های عدم موفقیت یا فرصت‌های بهره‌گرفته شده در موفقیت سیاست است. مصداق بارز چالش تأثیرگذار در موفقیت یا عدم موفقیت سیاسی احکام برنامه ششم توسعه کشور چه در سطح کلان و چه در سطح حوزه پژوهش و فناوری، همگرایی یا عدم همگرایی جناح‌های سیاسی مقامات رسمی در سطوح مختلف انتصابات است (شکل ۲). چنانچه شواهدی ارائه شد که این موضوع حتی در موفقیت یا عدم موفقیت برنامه‌ای و فرایندی سیاست نیز تأثیرگذار بوده است. به‌ویژه در ایران، انتصابات کوتاه‌مدت و اغلب حداکثر چهارساله، موفقیت فرایندی و برنامه‌ای سیاست‌ها را با چالش جدی روبرو می‌سازد. از طرفی به نظر می‌رسد هر زمان مدت انتصاب مقامات شایسته موسع گردیده و با جریان سیاسی حاکم همگرا بوده است، نتایج مطلوب‌تری از ارزیابی سیاست در همه ابعاد حاصل گردیده است.

References

1. Abdolhamid, M., & Pourezzat, A. A. (2021). Providing a Model for Evaluating the Success of Public Policies of the Islamic Republic of Iran. Iranian Pattern of Progress, 9(2) [In Persian].
2. Bali, A. S., Capano, G., & Ramesh, M. (2019). Anticipating and designing for policy effectiveness. Policy and Society, 38(1), 1-13.
3. Bardach E. (2009). A practical guide for policy analysis: The eightfold path to more effective problem solving. 3rd Edition, Washington, DC: CQ Press.
4. Béland, D., & Cox, R. H. (2016). Ideas as coalition magnets: Coalition building, policy entrepreneurs, and power relations. Journal of European public policy, 23(3), 428-445.
5. Bishop P. and Davis G. (2002) Mapping public participation in policy choices. Australian Journal of Public Administration, 61(1): 14-29.
6. Boscarino, J. E. (2009). Surfing for problems: Advocacy group strategy in US forestry policy. Policy Studies Journal, 37(3), 415-434.
7. Bovens, M. A., T'Hart, P., & Peters, B. G. (Eds.). (2002). Success and failure in public governance: A comparative analysis. Edward Elgar Publishing.
8. Bovens M. (2010) A comment on Marsh and McConnell: Towards a framework for understanding policy success, Public Administration, 88(2): 584-585.
9. Bovens M. and T'Hart P. (1996) Understanding policy fiascoes. New Brunswick, Transaction.
10. Bovens M., T'Hart P. and Peters B. G. (eds.) (2001a) Success and failure in public governance: A comparative analysis. Cheltenham: Edward Elgar.
11. Bovens M., T'Hart P. and Peters B. G. (2001b) Analyzing governance success and failure in six European states. In Bovens M., T'Hart P. and Peters B. G. (eds.), Success and failure in public governance: A comparative analysis. Cheltenham: Edward Elgar, 12-26.
12. Bovens M., T'Hart P., Peters B. G., Albæk E., Busch A., Dudley G., Moran M. and Richardson J. (2001c) Patterns of governance: Sectoral and national comparisons. In Bovens M., T'Hart P. and Peters B. G. (eds.), Success and failure in public governance: A comparative analysis. Cheltenham: Edward Elgar, 593-640.
13. Boin A., T'Hart P., Stern E. and Sundelius B. (2005). The politics of crisis management: Public leadership under pressure. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Bridgman, P. and G. Davis (2004). The Australian policy handbook, Allen & Unwin Academic.
15. Bushehri, A. & Bagheri, A. (2015). Evaluation of science and technology policies: a case study of the use of task elites in research projects. Management Improvement, 10(3), 107-129 [In Persian].
16. Compton, M., & Hart, P. T. (Eds.). (2019a). Great policy successes. Oxford University Press.
17. Compton, M. E., & Hart, P. T. (2019b). Looping to success (and failure): second-order mechanisms and policy outcomes. In Making Policies Work (pp. 191-210). Edward Elgar Publishing.
18. Dolan, D. A. (2021). Multiple partial couplings in the multiple streams framework: The case of extreme weather and climate change adaptation. Policy Studies Journal, 49(1), 164-189.
19. Durant, R. F., & Diehl, P. F. (1989). Agendas, alternatives, and public policy: Lessons from the US foreign policy arena. Journal of Public Policy, 9(2), 179-205.
20. Edelman (1977) Political language: Words that succeed and policies that fail. New York, NY: Academic Press.
21. Emami Meibodi, R., & Ashtarian, K. (2012). Designing the evaluation system of public policies in the Islamic Republic of Iran. Research Letter of Political Science, 7(2) [In Persian].
22. Emami Razavi, R., Sanjaghi, M. E., Booshehri, A., Jafari, S. A., & Bagheri, A. (2019). Modeling the Evaluation of Women's Science and Technology Policies (Case Studies: Supporting Women Researchers in Research and Technology). Woman in Development & Politics, 17(4), 581-602 [In Persian].
23. European Environment Agency (2017). EEA guidance document-policy evaluation.
24. Farazkish, M. (2024). Science, technology, and innovation monitoring and evaluation report during Iran's sixth development program, National Research Institute for Science Policy (NRISP) [In Persian].
25. Farazkish, M., & Nasri, S. (2022). Analysis of the realization of the quantitative goals of research and technology in the sixth five-year program of economic, social and cultural development. Strategic Studies of public policy, 12(44), 214-236 [In Persian].
26. Fischer F. (2003). Reframing public policy: Discursive politics and deliberative practices. Oxford: Oxford University Press.

27. Fowler, L. (2019). Problems, politics, and policy streams in policy implementation. *Governance*, 32(3), 403-420.
28. Gasper, D. (2018). *Policy Evaluation: From Managerialism and Econocracy to a Governance Perspective*, in *International Development Governance*, Routledge.
29. Goyal, N. (2021). Explaining policy success using the multiple streams framework: political success despite programmatic failure of the solar energy policy in Gujarat, India. *Politics & Policy*, 49(5), 1021-1060.
30. Gupta D. K. (2001) *Analyzing public policy: Concepts, tools, and techniques*, Washington, DC: CQ Press.
31. Gutmann A. and Thompson D. (2004) *Why deliberative democracy?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
32. Herweg, N., Huß, C., & Zohnhöfer, R. (2015). Straightening the three streams: Theorising extensions of the multiple streams framework. *European Journal of Political Research*, 54(3), 435-449.
33. Howlett, M. (2019). Policy analytical capacity and evidence-based policy-making: Lessons from Canada, https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.2009.00070_1.x.
34. Ingram H.M., and Mann D.E (eds.) (1980). *Why policies succeed or fail*. Beverly Hills, CA: Sage.
35. Kerr D. H. (1976). The logic of "policy" and successful policies. *Policy Sciences*, 7(3): 351-363.
36. Kingdon, J. W. (1995). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd edition. New York, NY: Harper Collins College Publishers.
37. Lasswell H. D. (1956). *The decision process*. College Park, MD: University of Maryland Press.
38. Lasswell H. D. (1971). *A pre-view of policy sciences*. New York, NY: American Elsevier.
39. Lindblom C. E. (1965). *The intelligence of democracy*. New York, NY: Free Press.
40. Mahdi, R. (2015). Evaluation of national science and technology policies in Iran. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 210-219.
41. Marsh D. and McConnell A. (2010a). Towards a framework for establishing policy success. *Public Administration*, 88(2): 586-587.
42. Marsh D. and McConnell A. (2010b). Towards a framework for establishing policy success: A reply to Bovens. *Public Administration* 88(2): 564-583.
43. McConnell, A. (2010). Policy success, policy failure and grey areas in-between. *Journal of public policy*, 30(3), 345-362.
44. McEntire D. A. (2007) *Disaster response and recovery*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
45. Meijerink, S., & Huitema, D. (2010). Policy entrepreneurs and change strategies: lessons from sixteen case studies of water transitions around the globe. *Ecology and society*, 15(2).
46. Miller G. J. and Robbins D. (2007) *Cost-Benefit Analysis*. In *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*. F. Fischer, G. J. Miller and M. S. Sidney. Boca Raton, FL: CRC Press. 465-480.
47. Mintrom M. (2003) *People skills for policy analysts*. Washington, DC: Georgetown University Press.
48. Moore M. H. (1995) *Creating public value: Strategic management in government*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
49. Morgan, K. J. (2016). Process tracing and the causal identification revolution. *New Political Economy*, 21(5), 489-492.
50. Nasri S, Farazkish M. (2022). Evaluating the Performance of the Quantitative Goals of Higher Education in the Sixth Economic, Social and Cultural Development Plan. *JMDP*. 35(3), 57-97. doi:10.52547/jmdp.35.3.57 [In Persian].
51. Noroozi, N., Elahi, S., Hajihoseini, H., & Hasanzadeh, A. (2016). Designing an Institutional Compatibility Ex-Ante Assessment Procedure for Science and Technology Policies. *Innovation Management Journal*, 5(2), 59-86 [In Persian].
52. OECD (2017). *Government at a Glance - OECD*, OECD, Paris, <http://www.oecd.org/gov/govataglance.htm> (accessed on 9 July 2019).
53. OECD (2018a). *Building Capacity for Evidence Informed Policy Making: Towards a Baseline Skill Set*, <http://www.oecd.org/gov/building-capacity-for-evidence-informed-policy-making.pdf> (accessed on 3 September 2019).
54. OECD (2018b). *Draft Policy Framework on Sound Public Governance*, <http://www.oecd.org/gov/draft-policy-framework-on-sound-public-governance.pdf> (accessed on 8 July 2019).
55. OECD (2021). *OECD Regulatory Policy Outlook 2021*, https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regulatory-policy-outlook-2021_38b0fdb1-en (accessed on 27 Jun 2024).
56. OECD-DAC (2002). *Glossary of Key Terms in Evaluation and Results Based Management*, <https://www.oecd.org/dac/evaluation/18074294.pdf> (accessed on 18 June 2019).
57. O'Neill M. K. and Primus W. E. (2005). Recent data trends show welfare reform to be a mixed success: Significant policy changes should accompany reauthorization. *Review of Policy Research*, 22(3): 301-324.
58. Paquet, M. (2015). Bureaucrats as immigration policy-makers: The case of subnational immigration activism in Canada, 1990-2010. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(11), 1815-1835.
59. Pawson R. (2006) *Evidence-based policy: A realist perspective*. London: Sage.
60. Pollack H. (2007) Learning to walk slow: America's partial policy success in the arena of intellectual disability. *Journal of Policy History*, 19(1): 95-112.
61. Rhodes R. A. A. and Wanna J. (2007). The limits to public value, or rescuing responsible government from the platonic guardians. *Australian Journal of Public Administration*, 66(4): 406-421.
62. Rhodes R. A. A. and Wanna J. (2008) Stairways to heaven: A reply to Alford. *Australia Journal of Public Administration*, 67(3): 367-370.
63. Rhodes R. A. A. and Wanna J. (2009) Bringing the politics back in Public value in Westminster parliamentary government. *Public Administration*, 87(2):161-183.
64. Sanderson, I. (2002). Evaluation, policy learning and evidence-based policy making. *Public administration*, 80(1), 1-22.
65. Schneider A. L. and Ingram H. (1997) *Policy design for democracy*. Kansas: University Press of Kansas.
66. Sætren, H. (2016). From controversial policy idea to successful program implementation: the role of the policy entrepreneur, manipulation strategy, program design, institutions and open policy windows in relocating Norwegian central agencies. *Policy sciences*, 49, 71-88.
67. Servent, A. R., & MacKenzie, A. (2017). Eroding Germany's commitment to data protection: policy entrepreneurs and coalition politics in EU passenger name records. *German politics*, 26(3), 398-413.
68. Smismans, S. (2015). Policy Evaluation in the EU: The Challenges of Linking Ex Ante and Ex Post Appraisal, *Symposium on Policy Evaluation in the EU*. <http://dx.doi.org/10.1017/S1867299X00004244>.
69. Soltani, A. M.; Tabatabaieans, H. (۲۰۱۹). Evaluation of science, technology and innovation policies. *Science and Technology Policy*, 12(2): 561-578 [In Persian].
70. Steenhuisen B. and van Eeten M. (2008) Invisible trade-offs of public values: Inside Dutch railways. *Public Money & Management*, 28(3): 147-152.
71. Stone D. (2002) *Policy paradox: The art of political decision making*. 2nd edition, New York, NY: W.W. Norton.
72. Taylor D. and Balloch S. (ed.) (2005). *The politics of evaluation: Participation and policy implementation*. Bristol: The Policy Press.

73. Thompson J. B. (2000) Political scandal: Power and visibility in the modern age. Cambridge: Polity Press.
74. Treasury, H. M. S. (2011). The magenta book: guidance for evaluation. HM Treasury.
75. Van Gestel N., Koppenjan J.Schrijver I., van de Ven A. and Veeneman W. (2008) Managing public values in public-private networks: A comparative study of innovative public infrastructure projects. Public Money & Management, 28(3): 139-145.
76. Vedung, E. (2006). Evaluation research. Handbook of public policy, 397-416.
77. Weimer D. L. and Vining A. R. (2005) Policy analysis: Concepts and practice. 5th edition, Upper Saddle River, NJ: Pearson.
78. Zahariadis, N., & Exadaktylos, T. (2016). Policies that succeed and programs that fail: Ambiguity, conflict, and crisis in Greek higher education. Policy Studies Journal, 44(1), 59-82.
79. Zeraatkish, Y.; Nasiri, H.; Davari, A.; & Yousefi, H. (2019). Review of the 1400 budget bill of the whole country 24. Higher education, research and technology budget. Tehran, Iran: Islamic Council Research Center. <https://sid.ir/paper/790300/fa> [In Persian].